

Terhi Neste ja Juha Vironen

Kehitysvammaisten asukkaiden osallisuus Rinne koti-Säätiön asumispalveluyksikössä

Metropolia Ammattikorkeakoulu

Sosionomi AMK

Sosiaaliala

Opinnäytetyö

28.10.2016

Tekijät Otsikko Sivumäärä Aika	Terhi Neste, Juha Vironen Kehitysvammaisten asukkaiden osallisuus Rinnekoti-säätiön asumispalveluyksikössä 41 sivua + 2 liitettä Syksy 2016
Tutkinto	Sosionomi AMK
Koulutusohjelma	Sosiaalialan koulutusohjelma
Suuntautumisvaihtoehto	Sosiaalialan koulutusohjelma
Ohjaajat	Lehtori Katja Ihamäki Lehtori Kirsi Lautala
<p>Tässä opinnäytetyössä tutkittiin ympärivuorokautista asumispalvelua tarvitsevien aikuisten kehitysvammaisten osallisuuden kokemuksia. Tutkielman tarkoitus oli selvittää, miten erään Rinnekoti-Säätiön asumispalveluyksikön kehitysvammaisten asumispalvelun käyttäjien osallisuus toteutuu heidän arkielämässään. Tarkastelimme osallisuutta osallistumisen, vaikuttamisen ja yhteisöihin kuulumisen näkökulmasta ja tavoitteenamme oli selvittää, mitkä tekijät rajoittavat ja mitkä edistävät asukkaiden osallistumista arjen toimintaan ja päätöksentekoon sekä yhteisöihin kuulumista.</p> <p>Opinnäytetyömme toteutettiin laadullisena tutkimuksena, ja aineistonkeruumenetelmänä käytimme teemahaastattelua. Haastattelurungon rakentamisessa teoreettisena viitekehiksenä toimi Amartya Senin ja Martha Nussbaumin toimintavalmiuksien teoria, jonka mukaan ihmisen hyvinvointi rakentuu sisäisten valmiuksien ja institutionaalisten järjestelyin tarjottujen mahdollisuuksien kautta. Haastattelut nauhoitettiin ja litteroitiin, jonka jälkeen aineisto analysoitiin käyttäen teoriasidonnaista sisällönanalyysia.</p> <p>Tulosten perusteella asumispalveluyksikössä osallisuus toteutui melko hyvin. Asumispalvelun käyttäjät osallistuivat mielellään yhteiseen toimintaan ja sen suunnitteluun, mutta kokivat sen vapaaehtoisena. Jokainen haastateltu koki olevansa tärkeä osa asumispalveluyksikön yhteisöä ja piti tätä yhteisöä tärkeänä. He kokivat olevansa päätöksentekijöitä omassa elämässään, mutta tiedostivat tuen tarpeensa. Kaikki haastatellut kertoivat tekevänsä tärkeät päätökset joko ohjaajien tai läheisten avustuksella. Asumispalveluyksikön ulkopuolisia harrastuksia oli jokaisella, joten kaikilla oli elämässään muitakin yhteisöjä kuin asumisyksikön yhteisö. Kielteiset kokemukset liittyivät henkilöstöresursseihin ja työelämään. Palkkaus ja työn sisältö koettiin paikoitellen epätyytyttävinä.</p> <p>Kehitysvammaisten ympärivuorokautista asumispalvelua tarvitsevien ihmisten kohdalla asumispalvelun työntekijöiden rooli on suuri – osallisuutta tukevilla työn tekemisen tavoilla on erittäin suuri merkitys osallisuuden toteutumiseen kehitysvammaisten ihmisten elämässä. Yhteiskunnan tasolla kehitysvammaisten osallisuuden kokemuksia haittaa työn arvostuksen puute.</p>	
Avainsanat	osallisuus, kehitysvammaisuus, ympärivuorokautinen asumispalvelu, asumispalveluyksikkö

Authors Title Number of Pages Date	Terhi Neste, Juha Vironen The Involvement of Inhabitants With Intellectual Disability at Rinnekoti Foundation Housing Service Unit 41 pages + 2 appendices Autumn 2016
Degree	Bachelor of Social Services
Degree Programme	Social Services
Specialisation option	Social Services
Instructors	Katja Ihamäki, Senior Lecturer Kirsi Lautala, Senior Lecturer
<p>The purpose of this thesis was to examine how intellectually disabled grown-ups, who need round-the-clock housing service, experience involvement in one of the Rinnekoti Foundation housing units. The aim was to find out how involvement fulfils in their everyday life. We inspected involvement from the vantage point of participation, influencing and belonging to communities and our goal was to figure out which factors promote and which factors limit participating in everyday life activities, decision-making and belonging in the housing service community and in other immediate communities.</p> <p>We performed this thesis as qualitative study and the method we used to collect the data was theme interview. Theoretical framework in our theme interview was Amartya Sen's and Martha Nussbaum's Capabilities Approach, according to which well-being consists of internal capabilities and external possibilities that institutional arrangements should provide. We recorded, transcribed and then analysed the interviews by using theory-bounded content analysis.</p> <p>The results showed that involvement fulfilled relatively well at the housing service unit. The users of housing service were gladly participating in everyday life activities in the community and involved in planning those activities as well, however they understood it is voluntary to do so. Everyone we interviewed felt they were an important part of the community and thought the community was significant for them. They experienced that they are the ones who make the decisions in their lives; however, they were aware that they need support and guidance in decision-making. Everyone said he or she makes the big decisions with instructors or with their next of kin. Everybody had pastime activities outside the housing unit, so they had other communities than just the housing service community in their lives. The negative experiences had to do with personnel resources and working life.</p> <p>The instructors of housing service and their way of working play a significant role in involvement of grown-ups with intellectual disability. At the societal level, the lack of appreciation towards the work of disabled persons and the contents of work limit their experiences of involvement.</p>	
Keywords	involvement, intellectual disability, housing service

Sisällys

1	Johdanto	1
2	Sosiaalinen näkökulma kehitysvammaisuuteen	2
3	Kehitysvammaisten asumispalvelut	4
3.1	Vammaispolitiikka ja lainsäädäntö	4
3.2	Työntekijöiden rooli asumispalveluissa	5
3.3	Rinnekoti-Säätien RK-Asunnot	7
4	Osallisuus	8
4.1	Osallistuminen ja vaikuttaminen	9
4.2	Yhteisöihin kuuluminen	10
4.3	Osallisuus hyvinvoinnin rakentajana - Toimintavalmiuksien teoria	12
4.4	Kehitysvammaisten palvelunkäyttäjien osallisuus	13
5	Tutkimuksellisen opinnäytetyön toteutus	16
5.1	Tutkimuskysymykset	16
5.2	Asumispalveluyksikön kuvaus ja haastatteluihin osallistujien valinta	16
5.3	Teemahaastattelu aineistonkeruumenetelmänä	19
5.4	Toimintavalmiuksien teoria haastattelun runkona	20
5.5	Aineiston keruu ja analysointi	22
6	Analyysin tulokset	24
6.1	Osallistuminen	24
6.2	Vaikuttaminen	27
6.3	Kuuluminen yhteisöihin	28
7	Johtopäätökset	31
8	Pohdinta	34
	Lähteet	38
	Liitteet	
	Liite 1. Suostumus tutkimushaastatteluun	
	Liite 2. Teemahaastattelurunko	

1 Johdanto

Osallisuus on noussut viimeisen vuosikymmenen aikana yhdeksi keskeiseksi sosiaalihuollon palvelujen järjestämistä ohjaavaksi arvoksi. Palvelujen käyttäjien osallisuus on huomioitu niin alan lainsäädännöstä kuin laatusuosituksissa, ja asiakasosallisuuden vahvistaminen on otettu monien sosiaalialan kehittämishankkeiden tavoitteeksi. Palvelujen käyttäjien osallisuuden edistäminen on nähty erityisen tärkeäksi niiden sosiaalihuollon asiakasryhmien kohdalla, joiden vaikutusmahdollisuuksia on pidetty lähtökohtaisesti heikkoina.

Hyvistä päämääristä huolimatta erityisryhmien osallisuuden toteutumisessa ruohonjuuritasolla ilmenee edelleen puutteita. Kivistön (2014) väitöstutkimus *Kolme ja yksi kuvaa osallisuuteen* osoitti, että vaikeavammaisten ihmisten elämäntilanteissa niin toiminnan, kokemisen kuin kielenkäytön kentillä, korostuu vajaaksi jäävä osallisuus (Kivistö 2014: 6). Aspa-säätiön vammaisten ja mielenterveyskuntoutujien asumisen palveluiden laadun arvioinnin tulokset kertovat puolestaan monien asumispalvelujen käyttäjien näennäisosallisuuden kokemuksista. Näennäisosallisuutta kuvaa tilanne, jossa palveluntuottaja määrittää asiat, joihin asukkailla on lupa vaikuttaa. Asukkaiden mielipiteitä kyllä kysytään, mutta loppujen lopuksi heidän mielipiteillään tuntuu olevan hyvin vähän vaikutusta asumispalveluyksikön arkeen ja asiat toteutetaan jo etukäteen päätetyllä tavalla. Toisaalta arvioinnin tulokset nostivat esiin asumispalvelujen käyttäjien kokemukset myös osallisuuteen velvoittamisesta – osallistamisesta, jonka seurauksena asumispalvelun käyttäjät ovat kokeneet jopa kehittämisuupumusta. (Ilonen 2014.)

Tämän opinnäytetyön tarve kanavoitui meille Rinnekoti-Säätiön kehittämissyksiköstä, joka ohjaa helmikuussa 2015 käynnistynyttä projektia, jonka päämääränä on erään Rinnekoti-Säätiön asumispalveluyksikön asukkaiden osallisuuden vahvistaminen, ja sitä kautta niin asukkaiden hyvinvoinnin kuin työntekijöiden työhyvinvoinnin lisääminen. Opinnäytetyömme tarkoituksena on nostaa esiin asukkaiden omaa ääntä ja tuottaa tietoa Rinnekoti-Säätiön kehittämissyksikölle, jota voitaisiin hyödyntää tässä käynnissä olevassa kehittämisprojektissa.

Opinnäytetyössä on tarkoitus tutkia ympärivuorokautista asumispalvelua tarvitsevien aikuisten kehitysvammaisten ihmisten osallisuuden kokemuksia heidän hyvinvointinsa

vahvistamiseksi. Tutkielmamme tavoitteena on selvittää, miten kehitysvammaisten asu-
mispalveluiden käyttäjien osallisuus toteutuu heidän arkielämässään. Tarkastelemme
osallisuutta osallistumisen, vaikuttamisen ja yhteisöihin kuulumisen näkökulmista ja ta-
voitteenamme on selvittää, mitkä tekijät edistävät ja mitkä rajoittavat asukkaiden osallis-
tumista arjen toimintaan ja päätöksentekoon sekä yhteisöihin kuulumista.

Tutkimuksellinen opinnäytetyö toteutetaan laadullisena tutkimuksena ja sen aineiston-
keruumenetelmänä käytetään teemahaastattelua. Teoreettisena viitekehystenä tutkiel-
massamme on osallisuus. Saadaksemme mukaan hyvinvoinnin näkökulman valitsimme
teemahaastattelumme teoreettiseksi viitekehykseksi Amartya Senin ja Martha Nuss-
baumin toimintavalmiuksien teorian.

2 Sosiaalinen näkökulma kehitysvammaisuuteen

Kehitysvammaisuutta on aikojen saatossa määritelty monin eri tavoin riippuen ajasta,
kulttuurista ja tieteenalasta. Kehitysvammaisuuden käsitteen ongelmana voidaan pitää
sen epämääräisyyttä ja laaja-alaisuutta, jonka perusteella sama diagnostinen leima voi-
daan antaa hyvinkin erilaisille ihmisille. (Seppälä 2010: 180–181.)

Kehitysvammaisuuden diagnosointi perustuu Suomessa WHO:n ICD-10-tautiluokituk-
seen, jonka mukaan se määritellään älylliseksi kehitysvammaisuudeksi eli tilaksi, jossa
henkisen suorituskyvyn kehitys on estynyt tai epätäydellinen. Kehitysvammaisuutta
määriteltäessä otetaan lääketieteen näkökulman rinnalla huomioon WHO:n julkistama
toimintakyvyn, toimintarajoitteiden ja terveyden kansainvälinen luokitus, *International
Classification of Functioning, Disability and Health (ICF)*, jonka mukaan toimintakyky
(functioning) sisältää kaikki kehon toiminnot, yksilötason toiminnan sekä omassa elä-
mäntilanteessa osallisena olon. AAIDD:n (The American Association on Intellectual and
Developmental Disabilities) määritelmän mukaan kehitysvammaisuudessa on kyse älyl-
listen ja adaptiivisten taitojen ja ympäristön vaatimusten välisestä vuorovaikutuksesta.
(Kaski – Manninen – Pihko 2012: 15–16.)

Kehitysvammaisuuden lääketieteellinen diagnostinen malli, jonka mukaan kyse on bio-
logisesta häiriöstä, on pysynyt ensisijaisena näkökulmana todeta kehitysvammaisuus,
sillä lääketieteellisten hyvinvoinnin osatekijöiden tunnistaminen on edellytyksenä hoidon

ja kuntoutuksen onnistumiselle (Kaski ym. 2012: 329). Viime vuosina kehitysvammaisuutta määriteltäessä on lääketieteen ja toimintakyvyn näkökulman rinnalle nostettu kuitenkin voimakkaasti myös sosiaalinen näkökulma, jonka mukaan yhteiskunnan asettamien esteiden ja asenteiden kautta jostain ihmisen ominaisuudesta tulee vammaisuutta. Lääketieteellinen näkökulma itse vammasta hyväksytään kehitysvammaisuuden sosiaalisessa näkökulmassa, mutta samalla korostetaan sitä, että ihminen on aina enemmän kuin diagnoosi, ja että pohjimmiltaan kehitysvammaisen henkilö on samanlainen ihminen kuin kaikki muutkin (Seppälä – Rajaniemi 2013).

Sosiaalisen mallin mukaan ihmisen mahdollisuuksia rajoittavat usein vamman sijaan riippuvuus muista ihmisistä, syrjintä ja ennakkoluulot. Kehitysvammaisuus näyttäytyy yhteisön suhteena yksilöön ja kyse on usein vain oikeanlaisen kommunikointitavan löytämisestä, sillä syvästikin kehitysvammaiset ihmiset pystyvät usein tekemään itseään koskevia päätöksiä, kun heille tarjotaan oikeanlaisia apuvälineitä päätöksentekoon. (Seppälä – Rajaniemi 2013.) Stereotyyppisiä käsityksiä kehitysvammaisuudesta ja kehitysvammaisista ihmisistä on murentanut erilaisissa kehittämishankkeissa kerätty kokemuksellinen tieto, jota on kerätty haastatteleamalla kehitysvammaisia henkilöitä itseään ja heidän omaisiaan. Useimmat kehitysvammaiset kykenevät nimeämään tuen tarpeitaan ja arvioimaan elämänlaatuaan, jos heillä on mahdollisuus käydä aitoa dialogia sellaisten ihmisten kanssa, jotka kykenevät tukemaan heitä näiden asioiden jäsentämisessä. Kehitysvammaisten ihmisten pyrkimykset ja tarpeet nousevat vammaisuuden sijaan enemmänkin heidän ikä -ja elämänvaiheestaan. (Seppälä 2010: 196–197.)

Kehitysvammaisten ihmisten kahtiajakoinen määrittely vuoron perään joko medikaalisesta näkökulmasta vajavaisiksi ja puutteellisiksi tai sosio-kulttuurisesta näkökulmasta kokonaisiksi ja toimintakykyisiksi synnyttää ristiriidan, joka joudutaan ratkaisemaan, kun yhteiskunnassa tehdään kehitysvammaisten tarvitsemien tukimuotojen ja palveluiden toteuttamisen suhteen valintoja ja päätöksiä (Seppälä 2010: 185). Lappalaisen (2014) mukaan vammaispalveluissa tarvitaan asiantuntemusta asiakkaiden osallistumisen edellytyksistä ja osaamista kompensoida asiakkaiden yksilöllisten toimintakyvyn rajoitteita. Näiden näkökulmien lisäksi on tärkeää huomioida myös asiakkaan oma kokemuksellinen näkökulma, sosiaalinen tausta, toimijuus ja hänelle itselleen merkitykselliset tavoitteet. (Lappalainen 2014: 84–85.)

3 Kehitysvammaisten asumispalvelut

Kehitysvammaisten ihmisten palvelujärjestelmä Suomessa on käynyt jo vuosia läpi suurta murrosta. Palveluiden kehittämisen taustalla ovat vaikuttaneet vuosien varrella siirtyminen kokonaishoidollisesta paradigmasta kuntoutusparadigman kautta ihmisoi-keusparadigmaan. Uuden ihmisoikeuksia ja yksilökeskeisyyttä korostavan näkökulman on tarkoitus siirtää valtaa asiantuntijoilta kehitysvammaisille henkilöille ja heidän perheil-leen määrittellä sitä, millaisia palveluita ja millaista tukea he tarvitsevat. Kehitysvammai-nen ihminen nähdään tasavertaisena kansalaisena, jolla on oikeus unelmiin ja tavoittei-siin, oikeus käyttää omassa elämässään valtaa ja oikeus riittävään toimeentuloon. Kehi-tysvammaiselle ihmisellä tulee olla oikeus myös omaan kotiin, jonka saa jakaa valitse-miensa ihmisten kanssa sekä oikeus tarvitsemaansa tukeen ja osallistumiseen oman yhteisönsä toimintaan kuten myös oman panoksensa antamiseen yhteisönsä toimin-nassa. (Kekki – Konola – Marjamäki – Tiihonen 2011: 32–33.)

3.1 Vammaispolitiikka ja lainsäädäntö

Suomessa 2000-luvulla kehitysvamma-alalla tapahtuneiden niin asenteellisten kuin poliittisten muutosten taustalla ovat vaikuttaneet voimakkaasti kansainväliset vammaispoliittiset linjaukset ja niiden esille nostamat ihmisoikeudet. Tärkeimpiä kansainvälisiä ja Suomeakin sitovia sopimuksia ovat Euroopan ihmisoikeussopimus, Euroopan sosiaali-nen peruskirja ja YK:n kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia sekä taloudellisia, sosi-aalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskevat yleissopimukset sekä YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva yleissopimus. Vammaispalveluja koskevia suuria rakenteelli-sia ja lainsäädännöllisiä muutoksia on valmisteltu erityisesti YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan yleissopimuksen pohjalta, joka ratifioitiin Suomen eduskun-nassa maaliskuussa 2015. Yleissopimuksen keskeiset periaatteet ovat yksilön itsemää-räämisöikeuden kunnioittaminen, vammaisten henkilöiden osallistuminen ja osallisuus yhteiskuntaan, yhdenvertaisuus, syrjimättömyys, esteettömyys sekä saavutettavuus (Suomen YK-liitto 2015: 4–7).

YK:n sopimuksen periaatteiden mukaisesti on Suomen vammaispoliittisessa toimenpi-deohjelmassa (VAMPO 2010-2015) linjattu yhteiskunnalliset kehityskulut kestävän sekä vastuullisen vammaispolitiikan saavuttamiseksi. Keskeisiksi vammaisten ihmisten palve-

luiden kehittämistä ohjaaviksi periaatteiksi on toimenpideohjelmassa nostettu ihmisoi-
keudet, valinnanmahdollisuus, itsenäisyys ja osallisuus. (Sosiaali- ja terveysministeriö
2010.) Suomen Vammaispoliittisen toimenpideohjelman rinnalla on kehitysvammaisten
oikeuksia vahvistettu viime vuosina kehitysvammaisten asumisohjelman (KEHAS 2010-
2015) pohjalta. KEHAS-hankkeen päämääränä on kehitysvammaisten laitosasumisen
purkaminen vuoteen 2020 mennessä (Ympäristöministeriö 2015).

Suomessa jokainen myös lievästi kehitysvammainen henkilö on oikeutettu saamaan tar-
vitsemansa asumispalvelut joko vammaispalvelulain tai kehitysvammalain perusteella
erityishuoltona. Voimassa oleva kehitysvammalaki määrittelee erityishuollon palvelut oi-
keutetuiksi henkilölle, jonka kehitys tai henkinen toiminta on estynyt tai häiriintynyt syn-
nynnäisen tai kehitysiässä saadun sairauden, vian tai vamman vuoksi, ja joka ei muun
lain nojalla voi saada tarvitsemiaan palveluja. Erityishuollon tarkoituksena on edistää
henkilön suoriutumista päivittäisistä toiminnoista, hänen omintakeistaan toimeentuloaan
ja sopeutumista yhteiskuntaan sekä turvata hänen tarvitsemansa hoito ja muu huolen-
pito. (Laki kehitysvammaisten erityishuollosta 519/1977 § 1.)

Kehitysvammahuollossa lainsäädännön rooli on ollut perinteisesti holhoava ja painotta-
nut tukitoimia ja palveluja, joihin vammaisen henkilö on ollut oikeutettu. Ihmisoikeuksia
korostava näkökulma kehitysvammaisuuteen painottaa kaikille ihmisille annettavaa
mahdollisuutta tehdä ja toteuttaa elämässään asioita, kuten kouluttautua, käydä töissä,
perustaa perhe ja tehdä omaa elämäänsä koskevia päätöksiä. (Kekki ym. 2011: 32.)
Valmisteilla olevan uuden vammaislainsäädännön tarkoituksena on yhdistää vammais-
palvelu- ja kehitysvammalait, ja uudistuksen lähtökohtana on vammaisten ihmisten osal-
lisuuden ja yhdenvertaisuuden parantaminen (Sosiaali- ja terveysministeriö 2016).

3.2 Työntekijöiden rooli asumispalveluissa

Viime vuosikymmeninä tapahtuneet muutokset kehitysvamma-alalla ovat koskettaneet
kehitysvammaisten ihmisten lisäksi myös kaikkia kehitysvamma-alan organisaatioissa
työskenteleviä ihmisiä. Palveluita koskevia keskeisimpiä muutoksia ovat olleet asiakas-
lähtöisyyden ja yksilöllisyyden korostaminen, siirtyminen erityispalveluista yleisiin palve-
luihin sekä erityisesti laitoshoidosta siirtyminen pienimuotoisiin, yhteisöllisiin asumispal-
veluihin. Kehitysvammaisten ihmisten uudelleenmäärittely autonomiseksi toimijaksi
muuttaa työntekijän ja asiakkaan välistä valtasuhdetta, ja näin ollen myös työntekijän

työhön kohdistuvia odotuksia ja vaatimuksia, jotka saattavat olla myös keskenään ristiriidassa kuten asiakkaan turvallisuuden ja itsemääräämisoikeuden takaaminen. (Vesala 2012: 3–5.) Kysymys hoivan ja itsemääräämisen ristiriidasta on historiallisesti tarkasteltuna konkretisoitunut varsinkin kehitysvammaisten ihmisten asumisen järjestämisessä – millaisin perusteluin ja millä tavoin asuminen on kulloinkin järjestetty (Seppälä 2010: 186).

Itsemääräämisoikeus tarkoittaa yksilön oikeutta määrätä omasta elämästään ja oikeutta päättää omista asioistaan. Se perustuu jokaisen ihmisen oikeuteen yhdenvertaisuuteen sekä henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen. Vammaisuus tai sairaus ei ole peruste riistää yksilön vapautta. Jos henkilöllä on hankaluuksia päättää omista asioistaan, tulee siihen tarjota tukea. Tämän vuoksi palveluja tarjoavilla organisaatioilla ja niiden henkilökunnalla on suuri vaikutus kehitysvammaisten itsemääräämisoikeuden toteutumiseen. Asumispalveluissa itsemääräämisoikeuden toteutumisen esteitä voivat olla esimerkiksi tilaratkaisut, jotka estävät vapaan liikkumisen tai jonkun toisen asukkaan vuoksi tehdyt rajoittamistoimenpiteet, jotka vaikuttavat kaikkiin, kuten esimerkiksi lukittu ulko-ovi. Myös erilaiset säännöt tai määräykset tai työntekijöiden tiedon tai taidon puute voivat olla rajoittavia tekijöitä. Turvallisuuskäytännöiden ylikorostuminen tai omaisten ja läheisten pyyntöjen toteuttaminen saattavat myös johtaa tilanteisiin, joissa vammaisten henkilöiden itsemääräämisoikeus ei toteudu. (Vernerin 2016a.)

Hintsalan ja Ahlströmin (2011: 21) mukaan kehitysvammaisten hoidossa ja ohjaamisessa on paljon työkäytäntöjä, hyvää tarkoittavassa hengessäkin, jotka riistävät pahimmillaan ihmiseltä mahdollisuuden elää oman näköistään elämäänsä. Työntekijöiden työn tekemisen tavoilla, asenteilla ja arvoilla on suora yhteys kehitysvammaisten ihmisten ihmisoikeuksien toteutumiseen jokapäiväisessä arjessa ja asumispalveluissa. Oman äänen kuuluminen, valinnanmahdollisuus, positiivisten riskien otto ja suurin mahdollinen autonomia ovat ihmisoikeuksia, jotka voivat toteutua kehitysvammaisen ihmisen jokapäiväisessä arjessa jokaisen yksittäisen työntekijän kautta. Työyhteisö, jossa kehitetään luovan työn tapoja ja kulttuuria rikkoo perinteisen hoivakulttuurin kaavoja, ja voi lisätä kehitysvammaisten ihmisten oman äänen kuulumista. Työyhteisön rooli on merkittävä sen suhteen, toteutuuko palveluiden lupaus hyvästä elämästä. (Kekki ym. 2011: 37–38.)

Yksilökeskeinen elämänsuunnittelun käyttäminen työvälineenä kehitysvammaisen henkilön toiveiden ja tarpeiden kartoittamisessa on tarjonnut uudenlaisen tavan ammattilai-

sille tukea kehitysvammaista ihmistä tutustumaan itseensä ja toiveisiinsa sekä rakentamaan toimintasuunnitelmaa henkilön elämässä toimivien ja parannusta vaativien asioiden eteenpäin viemiseksi (Konola 2011: 5–6). Yksilökeskeisessä suunnittelussa ammatillaiset tukevat kehitysvammaista henkilöä muuttamaan elämänsä omannäköiseksi eivätkä aseta hänelle tavoitteita ulkoapäin (Hintsala – Rajaniemi 2011: 32–33).

3.3 Rinnekoti-Säätiön RK-Asunnot

Rinnekoti-Säätiö on yhteiskunnallinen yritys, joka tuottaa sosiaali- ja terveydenhuollon sekä opetustoimen palveluita erityisesti kehitysvammaisille henkilöille. Säätiön toiminta perustuu jokaisen ihmisen elämän arvon tunnustamiseen ja hyvän elämän tukemiseen. Toimintaa ohjaavia arvoja ovat lähimmäisyys, asiantuntijuus ja hyvä elämä. Palvelut tuotetaan näiden arvojen sekä asiakkaiden yksilöllisten tarpeiden pohjalta. Rinnekoti-Säätiön toiminta perustuu yksityiselle palveluntuottajalle eri laeissa annettuun oikeuteen tuottaa palveluja kunnille, kuntayhtymille tai muille palveluja haluaville. Rinnekoti-Säätiön pyrkimyksenä on kehittää palveluja yhteistyössä palvelujen käyttäjien ja tilaajien kanssa. (Rinnekoti-Säätiö 2016a.)

Rinnekoti-Säätiö on yksi suurimmista yksityisistä toimijoista sosiaalipalveluissa (Työ- ja elinkeinoministeriö 2015). Entisenä keskuslaitoksena Rinnekoti-Säätiö on ollut viime vuosikymmeninä mukana kehitysvammaisten laitoshuollon hajauttamisessa ja yksilöllisempien asumisratkaisujen rakennuttamisessa sekä kehittämisessä. RK-Asuntoja, Rinnekoti-Säätiön omia asumispalveluyksiköitä on tällä hetkellä noin 30, joista suurin osa sijaitsee Uudellamaalla. RK-Asuntojen asiakkaiden yksilöllisten palvelujen toteuttamissuunnitelman laatimisessa hyödynnetään yksilöllisen elämänsuunnittelun menetelmiä sekä tarpeen mukaan vaihtoehtoisia kommunikointikeinoja. (Rinnekoti-Säätiö 2016b.)

Kehitysvammaisten asumispalvelut sisältävät asumisessa tarvittavan tuen sekä tarpeellisen ohjauksen erilaisten lähipalvelujen käytössä ja tarvittaessa hoivan, mutta niihin ei sisälly opetus-, sairaanhoito- ja kuntoutuspalveluja. Eri asumismuodoissa, jotka on luokiteltu yleisesti tuettuun, ohjattuun ja autettuun asumiseen, tarvittava henkilökunta ja muut resurssit määräytyvät niissä asuvien henkilöiden yksilöllisten ominaisuuksien mukaan. (Kaski ym. 2012: 156.) Tuetussa asumisessa henkilökunnan tukea on saatavissa tarvittaessa, ohjatussa asumisessa henkilökunta on paikalla osan vuorokaudesta ja autetussa asumisessa ympärivuorokautisesti. Nimitykset ja jako tuettuun, ohjattuun ja

autettuun asumiseen ovat kuitenkin jäämässä vanhanaikaisiksi, sillä enää asumismuodon valintaa pelkän diagnoosin perusteella ei pidetä perusteltuna. Asumisratkaisun tulisi soveltua vaihteleviin elämäntilanteisiin, jolloin kehitysvammaisen henkilö ei joudu muuttamaan avuntarpeen muuttuessa vaan palvelut räätälöidään ja joustavat asukkaan tarpeiden mukaan. (Vernerinen 2016b.)

Hyvä elinympäristö, jossa ympäristöä mukautetaan ja kehitysvammaisen henkilön erityistarpeet huomioidaan, luo kehitysvammaiselle ihmiselle mahdollisuuksia käyttää hänellä olevia taitoja ja kykyjä sekä tehdä valintoja. Tällaisessa ympäristössä ovat kehitysvammaisen henkilön oikeudet ja velvollisuudet suhteutettu hänen kykyihinsä sekä hänen kanssaan asuvien oikeuksiin ja velvollisuuksiin. Kehitysvammaisen aikuisen elinympäristöön kuuluvat hänen kotinsa ja siellä hänen kanssaan elävät perheenjäsenet tai muut ihmiset. Useimpien aikuisten kehitysvammaisten ihmisten elinympäristöön kuuluu myös työpaikka tai työtoimintakeskus sekä muut niiden toimintoihin osallistujat sekä henkilökunta. Elinympäristöön kuuluvat myös pihapiiri, lähiympäristö sekä esimerkiksi kulkuvälineet matkoilla päivä- ja vapaa-ajan toimintoihin. (Kaski ym. 2012: 156.)

4 Osallisuus

2010-luvun politiikka - ja hyvinvointiohjelmissa osallisuus on hahmottunut sekä keinoksi että tavoitteeksi vahvistaa tasa-arvoa ja sosiaalista koheesiota yhteiskunnassa. Lähtökohteisena ajatuksena on, että osallisuuden vahvistaminen lisää yksilöiden hyvinvointia ja tätä kautta vahvistaa sosiaalista kestävyttä, eheyttä ja luottamusta yhteiskunnan tasolla. (Karjalainen - Raivio 2013: 12–15.) Kansalaisten osallisuutta edistämään pyrkivien erilaisten osallisuushankkeiden motivoivina tekijöinä ovat olleet niin huoli yhteiskunnallisen syrjäytymisen kasvusta kuin kansalaisten poliittisen osallistumisen vähenemisestä (Kiilakoski 2007: 11). Yhteiskunnallisessa osallisuuskeskustelussa esiintyneet huolenaiheet näkyvät myös yleisessä kaksijakoisessa tavassa määritellä osallisuutta niin yhteiskunnallisen osallistumisen, poliittisen vaikuttamisen mahdollisuuksien ja aktiivisen kansalaisuuden kuin sosiaalisen osallisuuden kautta. (Nivala - Ryyänen 2013: 18–20.) Osallisuutta voi määritellä myös sen vastakohtien tai epäkohtien kautta, joita osallisuushankkeilla pyritään vähentämään. Tässä tarkastelussa osallisuuden vastakohtina nähdään välinpitämättömyys, osattomuus, syrjäytyminen ja vieraantuminen. (Kiilakoski 2007: 11.)

Osallisuuden käsite on moniulotteinen ja vaikeasti rajattava ja saa erilaisia merkityssäilytöjä puhujan, käyttötarkoituksen ja -paikan mukaan (Särkelä-Kukko 2014: 34). Vaikka käsitteet osallisuus ja osallistuminen esiintyvät usein julkisessa keskustelussa ja niiden edistäminen on tavoitteena monissa projekteissa ja hankkeissa, jää usein kuitenkin epäselväksi, millaista osallistumista pyritään aikaansaamaan ja mitä osallisuudella tarkoitetaan. Osallisuuden monitulkintaisuudesta johtuen on käsitteen käytön yhteydessä aina tärkeää määritellä se mistä tai mihin ollaan osallisia tai mistä haluttaisiin olla osallisia. (Nivala – Ryyänen 2013: 9, 25.) Osallisuus näyttäytyy eri tavoilla riippuen siitä, mikä on näkökulma, josta sitä lähestytään. Tutkimusmenetelmät, aineisto ja aineiston analyysi vaikuttavat myös merkittävästi siihen, millainen kuva osallisuudesta syntyy (Kivistö 2014: 36).

4.1 Osallistuminen ja vaikuttaminen

2000-luvulla osallisuuden käsite on esiintynyt erityisesti lasten- ja nuorten osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksia edistävien kunnallisten osallisuusprojektien yhteydessä. (Nivala - Ryyänen 2013: 12). Osallistuminen on yksi osallisuuden muoto, joka liittyy osallisuutta konkreettisemmin kansalaisten oikeuksiin ja velvollisuuksiin koskien itseä, lähipiiriä sekä yhteiskunnallista päätöksentekoa. Osallistuminen ja vaikuttaminen alkavat usein paikallistasolta, jolloin yksilöllä herää halu kehittää ja vaikuttaa omaa arkea koskeviin epäkohtiin. (Särkelä-Kukko 2014: 34–35,44.)

Toiminnan tasolla osallisuus edellyttää yhteisöltä todellisia toimintamahdollisuuksia ja yksilöltä niiden hyödyntämistä eli jonkinlaista osallistumista yhteisön elämään. Tämä puolestaan edellyttää yksilöltä riittäviä osallistumisvalmiuksia. Usein ihmisten saaminen liikkeelle, tulemaan yhteen ja osallistumaan yhteiseen toimintaan on itsessään arvokasta ja parhaimmillaan se voi vahvistaa yhteisöön kuulumisen tunteita ja yhteisöllisiä suhteita. Osallistuminen voi syventää kuulumisen tunnetta, joka puolestaan kannustaa osallistumaan edelleen ja entistä sitoutuneemmin, jolloin on syntynyt itseään vahvistava kehä. (Nivala – Ryyänen 2013: 27,32.)

Viirikorven (1993) monessa yhteydessä lainatun osallisuuden määritelmän mukaan osallisuus on toimijoiden tietämistä, sitoutuvaa vastuunottoa ja vaikutusvaltaa. Toimijoiden tietäminen tarkoittaa yhteisen tietämyksen jakamista eli sitä, että toimijat saavat hallintaansa tarvittavat tiedot ja ymmärtävät ne, ja tämän lisäksi saattavat omat näkökulmansa toisten tietoon ymmärrettävässä muodossa. Toimijoiden sitoutuminen tarkoittaa sitä, että toimijat eivät ole mukana vain toisten määrittelemässä tilanteessa toisten määrittelemillä

tavoilla, vaan vaikuttavat asioiden kulkuun aktiivisesti ja kantavat vastuun seurauksista. Toimijoiden vaikutusvaltaa on kyky vaikuttaa asioiden kulkuun. (Viirkorpi 1993: 22–24.)

4.2 Yhteisöihin kuuluminen

Osallisuutta määriteltäessä yksi keskeinen näkökulma on huomioida osallisuuden sisältämä yhteisöön kuulumisen peruserkitys, johon liittyy sisäpuolelle pääseminen, mukana oleminen ja huomioonotetuksi tuleminen sekä kokemusten jakaminen muiden kanssa. Osallisuus on siis lopulta toisten ihmisten kanssa olemista, suhteiden muodostamista ja näiden suhteiden aikaansaamia kokemuksia – ei siis pelkästään kansalaisosallistumista tai yhteiskunnan toimintatapoihin sopeutumista. (Nivala - Ryyänen 2013: 10,20,30). Särkelä-Kukon (2014) mukaan osallisuus on monitasoinen ja monisyinen kuulumisen, tekemisen ja tuntemisen kokonaisuus. Ihminen kokee olevansa osallinen yhteiskunnassa ja omassa elämässään esimerkiksi työn ja harrastusten sekä osallistumis- ja vaikuttamistoiminnan kautta. Osallisuuden kokemukset rakentuvat pienistä asioista arjessa: huomioiduksi ja kuulluksi tulemisesta, sosiaalisista suhteista, vaikuttamisesta ja päättämisestä omaan elämään liittyvistä asioista, keskusteluista ja kohtaamisista. (Särkelä-Kukko 2014: 36.)

Osallisuus sisältää sekä yksilöllisen että yhteisöllisen elementin ja ilmiönä se voi toteutua yksilön suhteessa moniin erilaisiin yhteisöihin. Osallisuuden edellytyksiä luodaan tuemalla muutoksia ja kasvua niin yksilön kuin yhteisön tasolla ja samalla tuetaan yksilön ja yhteisön suhteen kehittymistä. (Kiilakoski 2007: 12,17; Nivala – Ryyänen 2013: 30–31). Myös Kivistön (2014: 84) mukaan osallisuus näyttäisi olevan sekä yksilöllisyyden että yhteisöllisyyden samanaikaista tunnistamista, tunnustamista ja huomioonottamista.

Yksilön näkökulmaa korostavan määritelmän mukaan osallisuus on oikeutta arvokkuuteen ja omaan identiteettiin osana perhettä tai sitä muistuttavaa yksikköä, ryhmää, yhteisöä, yhteiskuntaa tai ekosysteemiä (Kiilakoski 2007: 13). Tarkasteltaessa osallisuutta yksilön ja yhteisön suhteena on yksilön oikeuksien korostamisen lisäksi huomioitava myös ne velvollisuudet, jotka sisältyvät osallisena oloon. Kiilakosken (2007) toiseksi esittämän määritelmän mukaan osallisuus on myös todellisen vastuun saamista ja kantamista oman, toisten ja koko yhteisön toimintakyvystä sekä sitoutumista toimintaan yhteisten asioiden parantamiseksi. Tässä määritelmässä nousee esiin näkökulma, jonka mukaan yhteisö on valmis luottamaan yksilöön ja ottamaan hänen toimijuutensa vakavasti. (Kiilakoski 2007: 14.)

Gretschel (2002) puolestaan nostaa osallisuuden määrittelyn keskeiseksi kriteeriksi mukaan yksilön oman kokemuksen eli tunteen osallisuudesta. Ihminen, joka osallistuu toimintaan, voi itse kertoa, tunteeko hän osallisuutta. Gretschel määrittelee osallisuuden nimenomaan osallisuuden tunteeksi, joka paljastuu tunteista ja tiedoista sekä tarinoista ja paikallisista diskursseista. Osallisuuden tunteessa yhdistyvää tunnetta ja kompetenssia kuvaavat Gretschelin mukaan hyvin sanat *voimaantuminen* ja *valtautuminen*, jotka on käännetty englanninkielisestä sanasta *empowerment*. Pätevyyden tunne ja oman roolin näkeminen arvokkaana tuo yksilölle kompetenssia eli osaamista ja uskallusta julkituoda hänen omaa asiantuntijuuttaan ja toiminnalle asettamiaan pyrkimyksiä, tavoitteita ja odotuksia. (Gretschel 2002: 90–91.) Kiilakosken (2007) näkemyksen mukaan yksilön tunne on välttämätön osa osallisuutta, mutta se ei vielä takaa osallisuutta, jos otetaan huomioon sortavat rakenteet, jotka eivät näy tilanteessa oleville ihmisille. Osallisuuden toteutumisen ehtona on yhteisö, jossa osallisuus on mahdollista. (Kiilakoski 2007: 13.)

Osallisuuden mahdollistavia elementtejä voidaan havaita yhteisössä, jonka jäsenet ovat tasavertaisia ja toimivat toisiaan kuunnellen ja kunnioittaen sekä toisiinsa luottaen. Yksilöllisellä tasolla osallisuutta ilmenee, kun ihminen kokee kuuluvansa yhteisöön, joka tukee hänen identiteettinsä rakentumista ja eheyttä ja jossa hän tulee kuulluksi. Osallisuuden voi tuntea arjessa omakohtaisena ja voimaannuttavana kokemuksena. (Rouvinen-Wilenius – Koskinen-Ollonqvist 2011: 50.) Osallisuus toteutuu usein melko pienissä yhteisöissä, mutta sillä on aina merkitystä myös yhteiskunnan tasolla, koska osallisuus missä tahansa yhteisössä luo edellytykset myös yhteiskunnalliselle osallisuudelle. Tyypillisesti yhteiskunnallinen osallisuus ilmenee kiinnittymisenä eri yhteisöihin, kuten perheeseen ja koulu- ja työyhteisöön. Tämän kiinnittymisen kautta yksilö liittyy yhteiskunnan toimintajärjestelmiin, jotka mahdollistavat tarpeiden tyydyttämisen ja elämänlaadun sekä itsensä toteuttamisen yhteiskunnallisesti hyväksytyillä tavoilla. Tällä tavoin nähtynä osallisuus tarkoittaa osuuden saamista yhteisestä hyvästä. Se edellyttää yhteiskunnallista toimintakykyä eli on oltava valmius tulla toimeen muiden yhteiskunnan jäsenten kanssa. Osallisuuteen liittyy myös kriittinen, tietoinen ja vastuullinen suhde yhteiskuntaan tai yhteisöön. (Hämäläinen 2008: 21–22, 26–31.)

4.3 Osallisuus hyvinvoinnin rakentajana - Toimintavalmiuksien teoria

Amartya Senin ja Martha Nussbaumin toimintavalmiuksien teorian taustalla vaikuttaa moni länsimaisen filosofian ajattelija, mutta eniten se pohjautuu Aristoteleen ajatuksiin. Aristoteleen mukaan ihminen ei voi olla onnellinen, jos hän ei pääse toteuttamaan itseään, omia taitojaan ja kykyjään. Hänen mukaansa hyvä elämä on hyvää toimintaa siinä yhteisössä, jossa hän elää. Hyvä toiminta edellyttää kuitenkin yhteisöltä sitä, että se tarjoaa yksilölle aitoja mahdollisuuksia toteuttaa toimintakykyään yhteisön hyväksi eli kohti hyvää päämäärää. Tämä tapahtuu kuitenkin Aristoteleen mukaan vain, jos olosuhteet ovat suotuisat, ja näiden suotuisien olosuhteiden luominen olisi yhteiskunnan ja siinä toteutettavan politiikan tehtävä. Toimintavalmiuksien teoria lähtee tästä samasta oletuksesta. (Nussbaum 2011: 123–128.)

Toimintavalmiuksien teorian mukaan ihmisen hyvinvointi rakentuu luontaisten mahdollisuuksien ja institutionaalisten järjestelyin tarjotuista mahdollisuuksista toteuttaa toimintavalmiuksiaan. (Björklund – Sarlio-Siintola 2010: 39). Voidakseen toteuttaa toimintavalmiuksia täytyy olla sisäinen kyvykkyys ja sen lisäksi suotuisat ulkoiset olosuhteet. Keskeinen inhimillisesti laadukkaan elämän ja hyvinvoinnin tekijä on valinnanvapaus, ja yhteiskunnan tehtävä on luoda ulkoiset puitteet näille valinnoille. (Nussbaum 2011: 18–25.)

Toimintavalmiudet koostuvat ihmisen perustarpeiden tyydyttämisestä – esimerkiksi ravinto ja suoja – monimutkaisempiin valmiuksiin, kuten onnellisuuden tunteeseen tai osallisuuteen siinä yhteisössä, jossa hän elää. (Björklund – Sarlio-Siintola 2010: 39). Martha Nussbaumin laatima kymmenkohtainen luettelo inhimillisistä toimintavalmiuksista on Björklund – Sarlio-Siintolan (2010: 40) suomentamana seuraavanlainen:

- ”1. *Elämä*. Mahdollisuus elää normaalipituinen ja ihmisarvoinen elämä.
2. *Ruumiillinen terveys*. Mahdollisuus pysyä terveenä (riittävä ravinto ja suoja).
3. *Ruumiillinen koskemattomuus*. Mahdollisuus liikkua vapaasti paikasta toiseen ilman pelkoa joutua väkivallan kohteeksi.
4. *Aistit, mielikuvitus ja ajattelu*. Mahdollisuus käyttää aistejaan ja mielikuvitustaan, ajatella ja päätellä sekä kehittää näitä taitoja riittävän koulutuksen turvin. Vapaus ilmaista itseään politiikan, kulttuurin ja uskonnon alueilla.

5. *Tunteet.* Mahdollisuus kiintyä toisiin ihmisiin ja asioihin sekä rakastaa heitä, jotka rakastavat ja huolehtivat meistä. Oikeus erilaisiin tunteisiin kaipuusta oikeutettuun vihaan.
6. *Käytännöllinen päättely.* Mahdollisuus muodostaa käsitys hyvästä ja suunnitella oma elämänsä.
7. *Yhteenkuuluvuus.* Mahdollisuus elää yhteydessä toisiin ihmisiin aidossa sosiaalisessa vuorovaikutuksessa, mahdollisuus eläytyä toisten asemaan sekä kantaa heistä huolta. Mahdollisuus kunnioittaa itseään ja luottaa siihen, että ihmiset kunnioittavat toinen toistensa ihmisarvoa ja pitävät toisiaan tasa-arvoisina sukupuolesta, rodusta, seksuaalisesta suuntautumisesta, uskonnosta tai etnisestä alkuperästä riippumatta.
8. *Muut lajit.* Mahdollisuus huolehtia luomakunnasta, eläimistä ja kasveista.
9. *Leikki.* Mahdollisuus kokea iloa, leikkiä, pelata ja nauttia harrastuksista.
10. *Hallinta, työ- ja omistusoikeus.* Mahdollisuus osallistua niihin poliittisiin valintoihin, jotka koskevat omaa elämää. Oikeus poliittiseen osallistumiseen sekä sananvapauden ja yhdistymisvapauden suojaan. Yhtäläinen omistusoikeus (maatalouteen tai muihin aineellisiin hyödykkeisiin). Oikeus osallistua työelämään tasa-arvoisesti ja omista inhimillisistä lähtökohdistaan käsin.”

Nussbaumin (2011) mukaan yhteiskunnan tulisi taata riittävät edellytykset kaikkien edellä mainittujen toimintavalmiuksien toteutumiselle, sillä ihmisillä on erilaisia tarpeita ja erilaiset kyvyt hyödyntää tarjottuja mahdollisuuksia. Aineellisten resurssien jakaminen voisi johtaa toimintavalmiuksien toteutumisen kannalta epäoikeudenmukaiseen lopputulokseen. (Nussbaum 2011: 31–45.) Nussbaum onkin kehittänyt toimintavalmiuksien teoriaa erityisesti vammaisten ja muiden heikommassa asemassa olevien ihmisryhmien etuja ajatellen, ja hänen mukaansa yhteiskunnan oikeudenmukaisuutta kuvaa hyvin se, kuinka näiden erityisryhmien toimintavalmiudet taataan (Björklund – Sarlio-Siintola 2010: 40–41).

4.4 Kehitysvammaisten palvelunkäyttäjien osallisuus

Lindqvistin (2014) väitöstutkimuksen *Personer med utvecklingsstörning skapar och utövar sitt sociala medborgarskap - spänningsfält kring delaktighet* tulokset osoittivat, että kehitysvammaiset palvelunkäyttäjät ovat epävarmoja oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan. Sekä kehitysvammaiset asiakkaat että kehitysvamma-alan työntekijät etsivät uusia rooleja ja asemia uudenaikaisessa toimintakulttuurissa, jossa palveluiden lähtökohdaksi on

otettu asiakkaiden laajempi itsemäärämisoikeus ja osallisuus. (Lindqvist 2014: 9–10, 13–19.)

Lindqvistin (2008) mukaan osallisuutta ei voida antaa vaan se syntyy osallistumisen kautta. Osallistuminen vaatii kehitysvammaisen henkilön omaa tahtoa ja toimintaa, jota voidaan tukea tarjoamalla tukimuotoja ja positiivista erityiskohtelua. (Lindqvist 2008: 124.) Kehitysvammaisen ihmisen unelmien ja toiveiden selvittämisen lisäksi tarvitaan aktiivista tukea, jotta henkilön itsenäinen elämä ja lähiyhteisön tasavertainen jäsenyys voisivat toteutua. Aktiivisen tuen avulla viedään käytäntöön yksilökeskeistä ajattelua ja suunnittelua. Olennaista on kehitysvammaisen henkilön aidon kuulemisen lisäksi osallistumismahdollisuuksien, päätöksenteon ja ihmissuhteiden tukeminen. (Konola 2011: 5–6.)

Yhteisöön kuulumisen ja osallisuus neuvotellaan vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa. Kehitysvammaiset henkilöt tarvitsevat päätöksenteon tueksi tietoa, joka tuetaan heille ymmärrettävällä tavalla, ja yhteisymmärryksen muodostaminen edellyttää henkilökunnalta vaihtoehtoisten kommunikointitapojen käytön hallintaa. Kehitysvammaisten ihmisten mahdollisuus saada tukea luotettavasti ja henkilökunnan reflektiivinen asenne muodostavat hyvän pohjan sille, että kehitysvammaiset ihmiset voivat harjoittaa aktiivisesti kansalaisuuttaan ja osallisuuttaan arkipäivän eri areenoilla ja tilanteissa. (Lindqvist 2014: 9–10.) Keskeistä on sellaisten päivittäisten vuorovaikutus- ja toimintatapojen kehittäminen, jotka lisäävät vammaisten ihmisten äänen kuulumiseen ja oikeuksiin perustuvaa yhteistoimintaa (Kairi 2009: 139).

Hakalan (2014) tutkimus ”*Kyllä ihmisoikeuksissa olis parantamisen varaa*” – *Itsenäisen elämän haasteita vammaispalveluissa* nosti esiin kehitysvammaisten ihmisten oikeuksien toteutumisen kannalta haastavia tilanteita ja palvelukäytäntöjä. Tutkimustulosten mukaan vammaispalveluorganisaatioiden työkäytännöt- ja järjestelyt liittyen työaikoihin, työnjakoon ja ammatilliseen osaamiseen, ohjaavat edelleen ensisijaisesti ihmisten välisiä kohtaamisia ja vuorovaikutusta. Kehitysvammaispalveluissa arkeaan elävien henkilöiden itsemäärämisoikeus ja oma osallisuus tulkitaan vakiintuneiden käytäntöjen mukaan ja periaatteet istutetaan vallitseviin käytäntöihin, jolloin palvelunkäyttäjien asema ei oikeastaan muutu. (Hakala 2014: 134.)

Myös Erikssonin (2013) tutkimuksen henkilökohtaisesta budjetoinnista vammaispalveluissa *Laitoskulttuurista itsemäärämiseen* tulokset osoittivat, että vammaiset henkilöt

ovat sidoksissa valtasuhteisiin ja institutionaalisiin käytäntöihin. Palvelunkäyttäjän itsemääräämisoikeuden paraneminen prosessissa liittyy ennen kaikkea yksilökeskeiseen palvelusuunnitteluun, vaikkakaan tämä käytäntö ei työntekijöiden professionaalisen vallan jäädessä vallitsevaksi, sinällään paranna vammaisen henkilön itsemääräämisoikeutta. (Eriksson 2013: 5–9.)

Suomalaisessa palvelujärjestelmässä kehitysvammaisilla ihmisillä on ollut heikot mahdollisuudet vaikuttaa siihen, kenen kanssa he muuttavat asumaan ja mihin. Yksityisyys asumisessa, kanssakäyminen muiden ihmisten kanssa, vaikuttamismahdollisuudet ja osallistumismahdollisuudet itseä kiinnostavaan toimintaan ja tekemiseen ovat erityisen haavoittuvia kehitysvammaisten ihmisten elämänlaadun ulottuvuuksia. (Hintsala – Seppälä – Teittinen 2008: 222, 230.)

Hintsalan ym. (2008: 230) mukaan kehitysvammaisten ryhmäkotiasumisessa ryhmädynaamiset ongelmat ovat yleisiä ja ryhmäkodin arjessa joudutaan tekemään aina hankalia, monisyisiä valintoja, kun tasapainotellaan yhteisöllisten ja yksilöllisten tarpeiden välillä. Myös Lindqvistin (2014) tutkimustulokset osoittivat henkilökunnan kokevan, että kehitysvammaisten palveluyksiköissä on vaikeaa ottaa samanaikaisesti huomioon sekä asiakkaiden yksilölliset tarpeet ja oikeudet että ryhmän tarpeet. Ratkaisevia tekijöitä sen suhteen, kuinka paljon asiakkaat voivat hallita elämäänsä, ovat toimintayksikön suuruus ja etenkin henkilökunnan toimintatavat ja yksityisyyden sekä sosiaalisen vuorovaikutuksen turvaavat tilaratkaisut. (Lindqvist 2014: 9.)

Kehitysvammaisten ryhmämuotoisessa asumisessa havaittuun toimivaan yhteisöllisyyteen vaikuttavia ratkaisevia tekijöitä ovat olleet vapaaehtoisuus, samat kiinnostuksen kohteet, mahdollisuus tehdä yksilöllisiä valintoja sekä mahdollisuus kontrolloida omaa elämää. Hyvänä esimerkkinä toimivasta yhteisöllisyydestä ovat kehitysvammaisten asumisyhteisöt, joissa kaiken toiminnan lähtökohtana on kehitysvammaisen aseman ja itsemääräämisoikeuden vahvistaminen. Kehitysvammaiset asukkaat on otettu näissä asumisyhteisöissä mukaan kaikkeen asumiseen liittyvään päätöksentekoon, mukaan lukien henkilökunnan rekrytointi. (Hintsala ym. 2008: 222–223.)

5 Tutkimuksellisen opinnäytetyön toteutus

5.1 Tutkimuskysymykset

Opinnäytetyömme tavoitteena on tutkia miten osallisuutta mahdollistavat elementit toteutuvat RK-asumispalveluyksikön asukkaiden omiin kokemuksiin perustuen. Tarkastelumme kohteena ovat asukkaiden arjen toimintaan ja päätöksentekoon osallistumista edistävät ja rajoittavat tekijät, ja tätä kautta kehitysvammaisten henkilöiden osallisuuden kokemukset niin asumisyhteisön kuin arjen muiden lähiyhteisöjen jäsenenä. Asukkaiden oman äänen julki tuominen tukee RK-Asuntojen osallisuusprojektin tavoitteita ja vastaa Rinnekoti-Säätiön arvoja. Aiheen rajaamisessa olemme käyttäneet ohjenuorana Juha Hämäläisen (2008) ajatusta siitä, että pienissä yhteisöissä toteutuva osallisuus heijastuu myös laajemmaksi yhteiskunnalliseksi osallisuudeksi. (Hämäläinen 2008: 21–22, 26–31).

Tämän opinnäytetyön tutkimuskysymyksenä on, miten kehitysvammaisten asumispalvelun käyttäjien osallisuus toteutuu heidän arkielämässään.

- Mikä edistää kehitysvammaisten asumispalvelun käyttäjien osallistumista arjen toimintaan ja päätöksentekoon?
- Mikä rajoittaa kehitysvammaisten asumispalvelun käyttäjien osallistumista arjen toimintaan ja päätöksentekoon?
- Miten kehitysvammaiset asumispalvelun käyttäjät kokevat kuuluvansa asumisyhteisöön ja muihin lähiyhteisöihin?

5.2 Asumispalveluyksikön kuvaus ja haastatteluihin osallistujien valinta

RK-Asuntojen määritelmän mukaan asumispalveluyksikössä, jossa toteutamme opinnäytetyömme, asuu kymmenen ympärivuorokautista palvelua tarvitsevaa kehitysvammaista aikuista henkilöä. Esimiehen lisäksi asumispalveluyksikössä työskentelee kolmi-vuorotyössä kuusi ohjaajaa, joilla on sosionomin tai lähihoitajan koulutus. Palvelunkäyttäjät eivät ole kuitenkaan valikoituneet asumispalveluyksikköön perinteisen diagnoosiin perustuvan jaon mukaan vaan heidän tuen tarpeensa on alun perinkin määritelty yksilöllisesti kuuluvan sekä ohjatun (4 asukasta) että autetun (6 asukasta) asumisen piiriin. Asukkaista kolme on miespuolista ja seitsemän naispuolista ja he ovat iältään 32–49 -

vuotiaita. Kaikki kymmenen palvelunkäyttäjää kommunikoivat puheen avulla, mutta muutamalla heistä on tietyissä tilanteissa käytössään myös picto-kuvakortit, esimerkiksi viikkorytmin hahmottamisen tai ostoslistan laatimisen apuna. Yhtä asukasta lukuun ottamatta, joka on muuttanut asumispalveluyksikköön myöhemmin, ovat muut palvelunkäyttäjät asuneet asumispalveluyksikössä lähes viisitoista vuotta eli sen perustamisesta lähtien.

Asumispalveluyksikkö ei edusta perinteistä ryhmäkotiasumista vaan pikemminkin voidaan puhua asuntoryhmästä, jossa jokaisella asukkaalla on oma huoneisto ja huoneistoihin liittyvät yhteistilat, joita henkilö voi halutessaan käyttää. Jokaisella asukkaalla on asumispalveluyksikössä erillinen oma n. 35 neliön yksiö ja yhdellä asukkaista oma kaksio. Omissa asunnoissa on kaikilla asukkailla avokeittiö, suihku ja wc sekä parveke tai terassi. Omat asunnot takaavat palvelunkäyttäjille yksityisyyden ja mahdollisuuden elää itsenäistä arkea kunkin asukkaan henkilökohtaisten mahdollisuuksien ja valmiuksien mukaan. Asukkaiden mahdollisimman itsenäisen elämän rinnalla asumispalveluyksikön toiminta on perustunut alusta asti tiiviiseen yhteistyöhön omaisten kanssa sekä ajatuksen yhteisöllisestä toiminnasta, joka on huomioitu jo asumispalveluyksikön suunnittelu- ja rakennusvaiheessa luomalla sellaiset fyysiset puitteet, jotka mahdollistavat yhteisöllisen arkielämän. Asumispalveluyksikössä on yksityisasuntojen lisäksi kaikkien asukkaiden yhteisessä käytössä keittiö, ruokasali, olohuone, monitoimitila, kodinhoituhuone sekä saunaosasto.

Arkielämän taidoissa, kuten kodinhoidossa, pyykinpesussa tai lähikaupassa asioinnissa, asukkaiden tuen ja ohjauksen tarve on hyvin yksilöllistä. Arjen toiminnoista esimerkiksi aamu- ja iltapalan valmistamisen hoitaa noin puolet asukkaista itsenäisesti omassa kodissaan, kun puolestaan osa asukkaista nauttii ne päivittäin yhteisessä keittiössä ohjautusti. Kaikki asumispalveluyksikön asukkaat osallistuvat joko tuettuun työtoimintaan tai työ- ja päivätoimintakeskuksen toimintaan. Suurin osa asukkaista viettää yhden arkipäivän viikossa kotipäivänä, jolloin he hoitavat ohjautusti tai autetusti oman kodin siivouksen ja pyykinpesun sekä juoksevia asioitaan. Kotielämään liittyvän ohjauksen lisäksi asumispalveluyksikön työntekijöillä on tärkeä ohjauksellinen rooli myös asukkaiden töissä käynnin tukemisessa ja yhteistyön ylläpitämisessä esimerkiksi työvalmentajien tai työ- ja toimintakeskuksen ohjaajien kanssa. Ohjaajien tukea kaipaavat kaikki asukkaat myös yksilöllisten harrastusten ja mahdollisten kuljetuspalvelujen järjestämisessä. Yksilöllisen kotielämän, työssäkäynnin sekä yksilöllisten menojen ja harrastusten lisäksi asukkaiden arkiviikkoa rytmittävät asumispalveluyksikön yhteiset arjen toiminnot, kuten päivittäinen

yhteinen ruokailu, spontaani vapaa-ajan vietto yhteisissä tiloissa tai lähiympäristössä ulkoillen, yhteiset saunaillat kolmesti viikossa sekä muu ennalta suunniteltu yhteinen vapaa-ajanvietto etenkin viikonloppuisin ja loma-aikoina. Asumispalveluyksikössä on ollut jo useamman vuoden ajan vakiintuneena käytäntönä järjestää kerran viikossa asukaspalaveri, jossa käydään läpi kaikkia asukkaita koskevia ajankohtaisia asioita liittyen asumispalveluyksikön toimintaan ja toimintatapoihin sekä yhteisen vapaa-ajan vieton suunnitteluun.

Opinnäytetyömme alustavan suunnitelman esittelimme asumispalveluyksikön asukkaille sekä heidän omaisilleen syksyllä 2015 asumispalveluyksikössä järjestetyssä tilaisuudessa. Tutkimusluvan meille myönsi Rinnekoti-Säätiön kehittämissyksikkö tammikuussa 2016 ja helmikuussa osallistuimme asumispalveluyksikön asukaspalaveriin, jossa esittelimme asukkaille tarkemmin opinnäytetyömme tarkoituksen ja tutkimuksessa käytettävät menetelmät. Kävimme asukkaiden kanssa läpi kirjallisen kaavakkeen, jolla pyysimme heiltä suostumusta osallistumisesta tutkimushaastatteluun (liite 1). Asukkailla oli mahdollisuus esittää tilaisuudessa selventäviä kysymyksiä liittyen tutkimusprosessiin. Asukkaiden kanssa sovittiin, että he voivat harkita asiaa ja allekirjoittavat vapaaehtoisen suostumuksen viikon sisällä, jos ovat halukkaita osallistumaan tutkimushaastatteluun.

Suostumuksen haastatteluun antoi lopulta kahdeksan asukasta kymmenestä; heistä kolme miestä ja viisi naista. Haastatellut henkilöt ovat 32–49-vuotiaita; keski-ikänsä 38-vuotiaita. Yhden suostumuksen antaneista asukkaista valitsimme koehaastateltavaksemme ja varsinaisen tutkimusaineiston keräsimme haastattelemalla seitsemää asukasta.

Tutkielman toteutuksessa pyrimme emansipatoriseen tavoitteeseen ja tästä syystä emme halunneet rajata kohderyhmän ulkopuolelle myöskään muutamaa tutkimushaastatteluun suostunutta asukasta, joiden kommunikaatiotaidot tai kyky käsitellä abstrakteja asioita puheen avulla, voitaisiin nähdä tutkimushaastatteluun osallistumisen kannalta ongelmallisena. Tutkimusaiheen hengessä halusimme tarjota myös näille asukkaille mahdollisuuden osallistua ja saada oman äänensä kuuluville tässä tutkielmassa, vaikka lähtökohtaisesti olimme tietoisia siitä, että heidän tuottamansa vastaukset haastattelukysymyksiin ovat todennäköisesti kuvailevien vastauksien sijaan melko suppeita. Asukkaiden kognitiivisten- ja kommunikaatiotaitojen arvioinnissa meitä auttoi se, että toisella opinnäytetyön tekijöistä on pitkä aikaisempi työkokemus nimenomaan tutkimuksen kohteena olevasta asumispalveluyksiköstä ja sen asukkaista.

5.3 Teemahaastattelu aineistonkeruumenetelmänä

Kvalitatiivisen tutkimuksen lähtökohtana on todellisen elämän kuvaaminen ja kohteen tutkiminen mahdollisimman kokonaisvaltaisesti. Aineisto kerätään luonnollisissa tilanteissa ja hankitaan käyttämällä laadullisia metodeja, jolloin tutkittavan ääni ja näkökulmat pääsevät esille. Tulokset ovat aina johonkin aikaan ja paikkaan rajoittuvia ehdollisia selityksiä. (Hirsjärvi – Remes – Sajavaara 2010: 161–164.)

Laadullisen tutkimuksen tärkeä tehtävä on olla emansipatorinen, jolloin tutkimushaastatteluun osallistuvat eivät ole vain tiedonkeruun välineitä vaan tutkimuksen tulisi lisätä heidän ymmärrystään asiasta ja tätä kautta vaikuttaa myös tutkimustilanteen jälkeen myönteisesti haastateltavien tutkittavaa asiaa koskeviin ajattelu- ja toimintatapoihin. Jos informantti on asiakas, lapsi, nuori tai vajaakykyinen, on tämän huomioiminen tutkimuksessa erityisen tärkeää. Emansipatorisuus tavoitteena antaa ainakin mahdollisuuden, että haastateltavat ovat oivaltaneet jotakin tutkittavasta asiasta ja tulleet, ei vain kuulluiksi, vaan kuunnelluiksi tutkimushaastattelun aikana (Vilkkä 2015: 125–126.) Tutkimushaastattelua tekevän tutkijan tehtävänä on haastateltavan kokemusten, tunteiden, ajatuksien ja käsitysten välittäminen (Hirsjärvi – Hurme 2008: 41). Verrattuna muihin tiedonkeruumuotoihin haastattelun etuna on se, että aineiston keruuta voidaan säädellä joustavasti tilanteen edellyttämällä tavalla ja vastaajia myötäillen. Haastateltavalle halutaan tarjota mahdollisuus tuoda esille mahdollisimman vapaasti itseään koskevia asioita. Haastateltava ihminen nähdään tutkimuksessa merkityksiä luovana ja aktiivisena osapuolena. (Hirsjärvi – Remes – Sajavaara 2010: 205.) Erityisen hyvin tämän suuntaista tavoitettamme palveli teemahaastattelu-menetelmä, jossa kiinnostus kohdistuu ilmiön perusluonteeseen ja hypoteesien löytämiseen ennalta asetettujen hypoteesien todentamisen sijaan (Hirsjärvi – Hurme 1991: 40–41).

Teemahaastattelun valintaa tutkielmamme tiedonkeruumenetelmäksi esimerkiksi lomakehaastattelun sijaan puolsi se, että kaikki kohderyhmämme jäsenet pystyvät ilmaisemaan itseään puheen avulla, mutta he eivät välttämättä ole luku- tai kirjoitustaitoisia. Halusimme myös varmistua siitä, että voimme haastattelutilanteessa muokata joustavasti kysymyksiä kunkin yksilölliset tarpeet huomioon ottaen. Lomakehaastattelussa on varmistettava etukäteen kysymysten ymmärrettävyys, mutta teemahaastattelun aikana on aina mahdollista tarkistaa se, miten haastateltava ymmärtää sanat, joita haastattelukysymyksissä käytetään. Ennen varsinaisia tutkimushaastatteluja tehty koehaastattelu

on hyvä keino varmistaa kohderyhmän kohdalla kysymysten ymmärrettävyys ja sanojen yksiselitteisyys. (Vilkkä 2015: 127, 130.)

Haastattelukysymykset pyrimme muodostamaan mahdollisimman selkeiksi ja ymmärrettäviksi, ottaen huomioon kohderyhmämme kommunikaatiotaidot tai niiden puutteet, kuitenkin muodostamatta kysymyksiä teemojen kannalta liian rajaaviksi tai yksityiskohtaisiksi. Emme nähneet tarkoituksenmukaisena haastattelukysymysten muokkaamista valmiiksi täysin selkokielellisiksi, koska se ei arviomme mukaan olisi ollut kaikkien haastateltavien kohdalla tarpeellista. Tekemämme koehaastattelunkaan perusteella emme nähneet syytä muokata kysymyksiä yksinkertaisemmiksi vaan päätimme muokata niitä tai esittää selventävät lisäkysymykset joustavasti itse haastattelutilanteessa kunkin haastateltavan yksilöllisten tarpeiden mukaan selkokielellisemmiksi.

Erityisesti niiden henkilöiden, joilla on kommunikaatiovaikeuksia, ilmaisun tukemisessa ja haastattelemisessa tulee pyrkiä tasapainoon siten, että kertojalle annetaan juuri sopivasti tukea puhumatta kuitenkaan hänen puolestaan (Kairi 2009: 138). Epäsymmetrinen keskustelutilanne on rutinoituneellekin haastattelijalle vaativa. Epäsymmetrisessä keskustelutilanteessa vahvemman osapuolen on jatkuvasti arvioitava keskustelukumppanin vuorovaikutustaitoja ja sovitettava omaa kielenkäyttöään ja toimintaansa sen mukaisesti. Ymmärtämisvaikeudet eivät ratkea pelkästään haastattelijan muuttamalla kielenkäyttöään selkokielelliseksi vaan tärkeää on kiinnittää huomiota myös vuorovaikutuksen rakentamiseen. Keskustelukumppaneiden yhteistyön tuloksena epäsymmetrian aiheuttamiin vaikeuksiin joko juututaan tai ne ylitetään. Kehitysvammaiselle keskustelijalle keskustelun sujuvuuden kannalta merkityksellinen tekijä on tilanteen ja keskustelijan tuttuus, sillä heidän oman lähipiirinsä ulkopuoliset vuorovaikutuskontaktit ovat usein vähäisiä ja kehitysvammaisen keskustelija saattaa olla tottumaton toimimaan erilaisissa keskustelutilanteissa. (Leskelä 2006: 81–82.)

5.4 Toimintavalmiuksien teoria haastattelun runkona

Tarkastelemme tutkielmassamme kehitysvammaisten ihmisten arkea hyvinvoinnin näkökulmasta nostamalla esiin ne Nussbaumin toimintavalmiudet, jotka pitävät sisällään keskeiset osallisuuden ulottuvuudet: osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuudet sekä yhteisöön kuulumisen. Teemahaastattelussa eli puolistrukturoidussa haastattelussa poimitaan haastatteluun tutkimusongelman kannalta keskeiset teemat tai aiheet. Tutkimushaastattelun aikana teemojen käsittelyjärjestyksellä ei ole väliä vaan tavoitteena on, että

kaikki teemat käydään läpi vastaajan kannalta luonnollisessa järjestyksessä. (Vilka 2015: 124.)

Jonathan Wolff ja Douglas Reeve (2015) ovat pohtineet toimintavalmiusteoriaa ja Nussbaumin listaa ja tulleet siihen tulokseen, että kaikki toimintavalmiudet eivät voi samanarvoisia – esimerkiksi *elämän* täytyy olla arvokkaampi kuin *leikin*. Päätelmässään he ovat tulleet siihen tulokseen, että listasta voisi erottaa kolme ensimmäistä, *elämän*, *ruumiillisen terveyden* ja *ruumiillisen koskemattomuuden*. Nämä ovat heidän mukaansa niin oleellisia ihmiselle, että ne ovat ensisijaisia tarpeita. Jäljelle jääneistä toimintavalmiuksista, jotka he näkevät samanarvoisina ja vertailukelpoisina, he nostavat keskeisimmäksi kolme valmiutta: *yhteenkuuluvuus*, *hallinta- ja omistusoikeus* sekä *aistit, mielikuvitus ja ajattelu*. (Wolff – Reeve 2015: 450–462). Nämä edellä mainitut toimintavalmiudet pitävät sisällään osallisuuden sellaisena kuin olemme sen tässä tutkielmassa hahmottaneet ja niiden lisäksi otimme mukaan haastattelurunkoomme vielä yhden valmiuden – *käytännöllisen päättelyn*, koska myös se liittyy läheisesti kehitysvammaisten asumispalvelujen käyttäjien itsemääräämisoikeuden toteutumiseen.

Seuraavat neljä Nussbaumin nimeämää valmiutta muodostivat teemahaastattelumme rungon (liite 2):

- 1) *Aistit, mielikuvitus ja ajattelu* (englanniksi *sense, imagination and thought*, listalla numero 4) kuvaa yksilön kokemus- ja tunne-elämää. Tähän valmiuteen kuuluu oikeus käyttää aistejaan, ajatella ja päätellä sekä oikeus koulutukseen ja oikeus saada miellyttäviä kokemuksia elämässään ja ilmaista itseään vapaasti (Nussbaum 2011: 33).
- 2) *Käytännöllinen päättely* (englanniksi *practical reason*, listalla numero 6). Nussbaumin (2011: 34) mukaan tähän valmiuteen liittyy vapaus muodostaa oma käsityksensä hyvästä elämästä ja arvioida sen toteutumista kriittisesti.
- 3) *Yhteenkuuluvuus* (englanniksi *affiliation*, listalla numero 7) vastaa osallisuuden määrittelyä yhteisöön kuulumisena, ja se on katsottavissa hedelmälliseksi toiminnoksi (*fertile functioning*), jonka kokeminen on niin tärkeätä, että se saattaa jopa kompensoida muiden valmiuksien puuttumista. Vastaavasti yhteenkuuluvuuden kokemuksen puute voi olla syövyttävä haitta (*corrosive disadvantage*) ja vie pohjaa muiltakin valmiuksilta aiheuttaen pahimmillaan huono-osaisuuden kehän. (Wolff – Reeve 2015: 455–457.)

- 4) *Hallinta, työ- omistusoikeus* (englanniksi *control over one's environment*, listalla numero 10). Tähän valmiuteen sisältyy omaan elämään vaikuttava päätöksenteko, oikeus omistaa omaisuutta, puheen- ja ilmaisunvapaus sekä oikeus työkennellä tasa-arvoisessa asemassa muihin työntekijöihin nähden sekä merkityksellisten ihmissuhteiden ylläpitäminen muihin työntekijöihin (Nussbaum 2011: 34).

5.5 Aineiston keruu ja analysointi

Teemahaastattelut toteutimme maaliskuussa 2016 haastateltavien omissa kodeissa tai asumispalveluyksikön yhteisessä olohuoneessa, kunkin haastateltavan toiveen mukaisesti. Pyrimme joka tapauksessa varmistamaan etukäteen, että haastattelutilanne säilyisi häiriöttömänä. Ainoastaan yksi haastattelusta keskeytyi hetkeksi haastateltavan tarkistaessa puhelimeensa saapuneen tekstiviestin. Jokaisen haastattelun aluksi toimme vielä esiin, että haastatteluun osallistuminen on vapaaehtoista, ja se on osallistujan niin halutessa mahdollista keskeyttää. Varmistimme myös, että osallistujat ovat ymmärtäneet meidän haastattelijoiden käsittelevän haastatteluaineistoa luottamuksellisesti ja heidän yksityisyyttään kunnioittaen. Kaikki haastattelut etenivät pääsääntöisesti teemahaastattelurungon mukaisesti, mutta tarkempien haastattelukysymysten järjestys vaihteli jonkin verran tapauskohtaisesti. Haastattelutilanteessa pyrimme kiinnittämään erityisesti huomiota siihen, että oma puheemme oli rauhallista ja selkeää. Kaikkien osallistujien kanssa avasimme suullisesti haastattelukysymyksissä esiintyneet vaikeamat käsitteet, kuten esimerkiksi *ilmapiiri* ja *vuorovaikutus*, varmistaaksemme haastateltavien kanssa yhteisen ymmärryksen näiden käsitteiden merkityksistä. Kaikille haastateltaville esitimme lopulta haastattelutilanteessa joitakin selventäviä lisäkysymyksiä ja varmistimme, että olimme ymmärtäneet tai tulkinneet heidän vastauksensa oikein. Haastattelutilanteet kestivät keskimäärin 40 minuuttia. Kaikki haastattelut nauhoitettiin eikä nauhurin läsnäolo tuntunut häiritsevän ketään haastatelluista. Nauhurin käytössä ei ilmennyt haastattelujen aikana myöskään minkäänlaisia teknisiä ongelmia. Osallistujat olivat lähtökohtaisesti hyvin motivoituneita osallistumaan haastatteluun, ja yhtä haastateltavaa lukuun ottamatta, joka vaikutti kiirehtivän keskeneräisten kotitöiden pariin, osallistujien vireystila ja motivaatio haastatteluun säilyivät hyvänä haastattelun loppuun asti.

Aineiston litteroinnin tarkkuudesta ei ole olemassa yksiselitteisiä ohjeita vaan tutkimuksen tarpeet määrittelevät sen (Hirsjärvi – Hurme 2008: 139). Nauhoitetut haastattelut litteroitiin jälkikäteen sanasta sanaan. Litteroitua aineistoa kertyi yhteensä 73 sivua ja

siihen kului aikaa 36 tuntia. Litterointi tehtiin sanatarkasti siten, että myös erikoisen kuu-
loiset ja kieliopillisesti virheelliset sanat ja lauseet kirjoitettiin sellaisenaan. Äännähdyk-
set, huokaukset yms. jätettiin pois, samoin kuin taukojen pituudet. Myöskään rivejä ei
numeroitu, koska se ei olisi tässä tapauksessa ollut tarpeen. Naurahdukset ja muut vas-
taavat sekä pidemmät tauot merkittiin varmuuden vuoksi sulkeiden sisään, mutta äänen-
painoja tai muita symboleja ja koodeja ei käytetty.

Laadullisen aineiston analyysin tarkoituksena on pyrkiä tiivistämällä luomaan hajanai-
sesta aineistosta selkeää ja mielekästä ja tätä kautta lisäämään aineiston informaatioar-
voa (Eskola – Suoranta 2000: 137). Tutkielmamme aineiston analysointia ohjaavat sekä
tutkimuskysymykset että teoreettinen viitekehys liittyen kehitysvammaisuuden ja osalli-
suuden määrittelyyn. Aineiston analysointimme perustuu abduktiiviseen päättelyyn eli
teoriasidonnaiseen sisällönanalyysiin. Teoriasidonnaisessa analyysissä edetään aluksi
aineistolähtöisesti, mutta teoria voi toimia apuna ja ohjata analyysia sen edetessä. Ajat-
teluprosessissaan tutkija pyrkii yhdistelemään valmiita malleja ja aineistolähtöistä näkö-
kulmaa. Teoriasidonnaisessa analyysissä aikaisemman tiedon merkitys ei ole kuiten-
kaan teoriaa testaava vaan pikemminkin valmiiden mallien ja aineiston yhdisteleminen
voi synnyttää aivan uudenlaisia ajatuksia. (Tuomi – Sarajärvi 2009: 96–97.)

Luettuamme useaan kertaan litteroidun haastatteluaineiston läpi, ryhdyimme etsimään
tutkimuskysymysten ohjaamina haastatteluaineistosta toimintaan ja päätöksentekoon
osallistumista, yhteisöihin kuulumista sekä sosiaalisia suhteita kuvaavia ilmauksia. Tätä
aineiston analysoinnin vaihetta kutsutaan pelkistämiseksi eli redusoinniksi ja sen tarkoi-
tuksena on karsia aineistosta tutkimuksen kannalta epäoleellinen informaatio pois
(Tuomi – Sarajärvi 2009: 109). Alleviivasimme alkuperäisilmaukset litteroidusta tekstistä
eri värejä hyödyntäen. Löytämämme alkuperäisilmaukset olivat sekä yksittäisiä sanoja
että yhden tai useamman lauseen mittaisia ajatuskokonaisuuksia. Listasimme alkuperäi-
silmaukset, jonka jälkeen tiivistimme ne pelkistetyiksi ilmauksiksi. Esimerkiksi seuraavan
alkuperäisilmauksen: *”Tottakai voin kertoa ohjaajille, koska onhan niillä vaitiolovelvolli-
suus, ettei ne kerro niitä niinku ulkopuolisille ihmisille tai muille asukkaille mun asioista”*
tiivistimme pelkistetyksi ilmaukseksi: *Asiakassuhteen luottamuksellisuus*. Tässä analy-
ysin vaiheessa jaoinme pelkistetyt ilmaukset kahteen ryhmään sen mukaan, ilmaisevatko
ne tutkimusaiheen suhteen positiivisia vai negatiivisia kokemuksia.

Aineiston analysoinnin seuraavassa vaiheessa eli aineiston ryhmittelyssä etsitään pelkistetyistä ilmauksista samankaltaisuuksia tai eroavaisuuksia kuvaavia käsitteitä. Samansisältöiset ilmaukset yhdistellään ja nämä ryhmät nimetään alaluokiksi luokan sisältöä kuvaavalla käsitteellä (Tuomi – Sarajärvi 2009: 110). Tutkielmamme aineiston ryhmittelyssä pyrimme jäsentämään aineistoa etsimällä samankaltaisuuksia. Esimerkiksi positiivisia kokemuksia kuvaavista pelkistetyistä ilmauksista: *yhteinen vapaa-ajanvietto, ruokailu sosiaalisena tilanteena sekä naisten- ja miestensaunavuorot* muodostimme alaluokan: *Yhteisölliset toimintamahdollisuudet*. Ryhmittelyn tuloksena muodostuneet alaluokat yhdistelimme tämän jälkeen yläluokiksi, kuten esimerkiksi alaluokat: *Yhteisölliset toimintamahdollisuudet, Vapaaehtoisuus, Yhteisön tuki sekä Asukaslähtöinen tuki ja ohjaus* yläluokaksi *Yksilönä yhteisössä*. Tässä vaiheessa aineiston abstrahointia eli käsitteellistämistä ryhmittelimme yläluokat pääluokiksi, jotka nimesimme teorian tietoon perustuvilla, osallisuutta kuvaavilla käsitteillä: *Osallistuminen toimintaan, Vaikuttaminen* sekä *Kuuluminen yhteisöihin*. Vaikka aineiston analysointi eteni aluksi aineistolähtöisesti, ajatteluamme ohjasi myös ala- ja yläluokkien käsitteiden muodostuksessa osittain aikaisemmin hankittu tieto ja käsitteet liittyen kehitysvammaisuuteen.

6 Analyysin tulokset

6.1 Osallistuminen

Yksilönä yhteisössä. Tutkimusaineiston perusteella ryhmäkotimuotoinen asuminen palveli hyvin kohderyhmämme asukkaiden toiveita ja tarpeita. Kaikki haastattelemamme asukkaat ilmaisivat viihtyvänsä asumispalveluyksikössä hyvin eikä kukaan heistä toivonut tällä hetkellä muutosta asumismuotoon esimerkiksi vielä yksilöllisempää asumiskäytäntöä. Haastattelujen perusteella omaa kotia asumispalveluyksikön sisällä ja sen takaa-antavaa yksityisyyttä pidettiin tärkeänä, mutta sen rinnalla asumispalveluyksikön tarjoamat yhteisölliset toimintamahdollisuudet arjessa koettiin merkityksellisiksi. Haastateltavat kertoivat osallistuvansa mielellään asumispalveluyksikön arkiviikkoa rytmittävään toimintaan: säännöllisiin yhteisiin saunavuoroihin sekä päivittäiseen yhteiseen ruokailuun alakerrassa. Jokaisella asukkaalla on yhtenä arkipäivänä ruokavuoro, jolloin hän valmistaa toisen asukkaan ja ohjaajan kanssa koko talon väelle päivällisen. Viikonloppuisin kaikki paikalla olevat asukkaat osallistuvat päivällisen valmistukseen yhteisessä keittiössä. Tä-

män järjestelyn asukkaat kokivat hyvänä ja heidän kertomansa mukaan yhteinen ruuanlaitto ja ruokailu arki-iltaisain sekä viikonloppuisin koettiin tärkeänä sosiaalisena tapahtumana. Haastateltavat kertoivat olevansa tyytyväisiä ruokavuoroihin myös siitä syystä, ettei joka arki-ilta tarvinnut valmistaa ruokaa itse vaan oli mahdollisuus päästä valmiiseen pöytään. Osa haastateltavista tunnisti myös oman tuen tarpeensa ja koki ohjaajien tuen lisäksi muiden asukkaiden kanssa yhdessä toimimisen mahdollistavan osallistumisen esimerkiksi ruoanvalmistukseen.

Onhan se parempi että tehdään alhaalla kun muut osaa lukee ja mä en osaa lukee niin en mä muutenkaan täällä kokkaile (Vastaaja 5).

Asukkaiden mukaan sauna- ja ruokavuoroihin osallistumiseen asumispalveluyksikön työntekijät suhtautuivat joustavasti. Jos esimerkiksi joku asukkaan oma meno sattui ruokavuoron kanssa päällekkäin, oli hänellä mahdollisuus siirtää ruokavuoro toiselle päivälle ja sauna lämmitettiin tarpeen mukaan useampana iltana viikossa. Yhteisen vapaaajan vieton talon asukkaiden kesken oli tarvetta etenkin viikonloppuisin ja yhteisiin aktiviteetteihin tai erilaisiin tapahtumiin talon ulkopuolella osallistuttiin mielellään porukalla. Kaikilla haastatelluilla asukkailla oli kuitenkin kokemus, että osallistuminen yhteiseen vapaaajan toimintaan on vapaaehtoista. Toimintaan osallistumisen vapaaehtoisuudesta ja valinnanvapaudesta kysyttäessä haastateltava vastasivat esimerkiksi seuraavasti:

Ensi mieti, sopiiko päivä, noin noin (Vastaaja 2).

Totta kai mä osallistun jos ei tuu mitään esteitä. Että sehän on vähän niinkun myös itsestäänkin kiinni, että haluaako osallistua vai ei. (Vastaaja 3.)

Asumispalveluyksikön yhteiset tilat tarjoavat asukkaille mahdollisuuden myös spontaaniin yhteiseen sosiaaliseen toimintaan, josta esimerkkinä muutama haastateltava mainitsi asukkaiden kesken tapahtuvan Wii-pelin pelaamisen yläkerran yhteisessä olohuoneessa. Pääsääntöisesti haastatellut kokivat kuitenkin tarvitsevansa ohjaajilta tukea ja läsnäoloa asumisyhteisön jäsenten yhteisen toiminnan organisoimiseksi ja toteuttamiseksi.

Haastateltavien kertomusten perusteella heidän saamansa yksilöllinen ohjaus ja tuki arkielämän päivittäisten asioiden hoitamisessa vaikuttaa perustuvan asiakaslähtöisyyteen ja mahdollisimman itsenäisen suoriutumisen tukemiseen. Haastatteluaineistosta nousee esiin erityisesti ohjauksen ja avuntarve liittyen oman kodin siivoukseen, kaupassakäyntiin, raha-asioiden hoitoon sekä konkreettisiin terveydenhoitoon liittyviin asioihin kuten

esimerkiksi kynsien leikkuuseen. Asukkaiden kokemuksen mukaan ohjaajat eivät tee asioita heidän puolestaan vaan antavat vastuuta ja kannustavat ensisijaisesti tekemään itse tai harjaannuttamaan taitoja ohjauksen turvin. Haastateltavien kertomusten mukaan ohjaajien ohjaustyyli oli rohkaisevaa ja myös virheiden tekeminen oli sallittua.

Siivu (siivous) o vaike, mut saa tukea. Ensin itse, sitten ohjaajan kansa. Sitte osaa. (Vastaja 2.)

Ohjauksen tarpeesta ja saatavuudesta ”oikea-aikaisesti” tulee haastatteluissa ilmi toisesta poikkeavia näkökantoja. Eräs haastateltava vertaa tämän hetkistä tilannetta aikaisempaan kokemukseensa toisesta asumispalveluyksiköstä seuraavasti:

Silloin kun mä tarviin jossain asiassa apuu, niin sit mä saan enemmän apua täällä ku silloin kun mä tarviin X:ssa (edellisen asumispalveluyksikön nimi) niin aina joo ei meillo aikaa. Vastaus oli tää. Ja silloin kun mä kuulen tollee, niin sillon mun mieli räjähtää. (Vastaja 6.)

Muutama asukas puolestaan kertoi kokevansa, että ohjaajien ohjausta ja tukea ei aina tarvittaessa ole saatavilla. Ohjaajien resurssien jakaminen erilaisten työtehtävien ja asukkaiden kesken – kenen asukkaan tarpeet nähdään ensisijaisina – sekä asiakastietojen kirjaamiseen käytetty aika aiheutti haastatteluun osallistujissa turhautumista. Asukkaat kokivat ohjaajien ”paperihommiin” käyttämän ajan rajoittavan heidän osallistumistaan tiettyihin toimintoihin, kuten esimerkiksi aktiivisempaan liikunnan harrastamiseen lähiympäristössä kävellen tai pyöräillen. Tämän kaltaiseen toimintaan olisi kaivattu enemmän ohjaajilta konkreettista tukea. Saatavilla olevaa suurempi tuen tai ohjauksen tarve liittyi myös asukkaiden koti- tai työelämään ja ihmissuhteisiin liittyvien mieltä askarruttavien asioiden käsittelyyn ohjaajan kanssa.

En välttämättä (saa ohjaajilta apua) jos niillä on muita, muuta tärkeempää tekemistä. Rehellisesti sanottuna. No esimerkiks muitten asukkaiden asioiden hoitaminen tai joku Mediatriin kirjoittaminen. Että ei ne nyt lähe sieltä Mediatriin kirjoittamisesta niinku saman tien pois. (Vastaja 3.)

Vaik mä haluaisinkin täs kaikennäköistä, niinku työpäivän jälkeen tai sit viikonloppuna, mut kyl niil on aika paljon Mediatriinkin, sen ohjelman, tai siis tietsikan ääressä. Tuntuu et ne ei niinku pysty irtautumaan yhtään siitä, siitä maailmasta. (Vastaja 5.)

Yksilöllinen vapaa-ajan vietto. Kaikki haastatellut henkilöt osallistuivat vapaa-ajallaan yhdestä kolmeen omaan harrastukseen. Harrastukset vastasivat kunkin asukkaan henkilökohtaisia mielenkiinnon kohteita. Harrastukset olivat sekä yksilöharrastuksia kuten pia-

nonsoitto tai harrastusryhmässä tapahtuvaa toimintaan kuten bändisoitto. Harrastusryhmät olivat sekä kehitysvammaisille tarkoitettuja ryhmiä kuin kaikille avoimia ryhmiä. Moni haastatelluista mainitsi viettävänsä aktiivista vapaa-aikaa myös yhdessä perheen ja sukulaisten kanssa. Harrastusten määrään oltiin tyytyväisiä, kuten seuraavasta vastauksesta käy ilmi:

Kun mulla on joka toinen keskiviikko toi taidekerho, niin se on...se riittää ihan hyvin. Kun se on niinku joka toinen keskiviikko niin se riittää mulle ihan tyystin, kun se olis joka keskiviikko niin...tai joka viikonpäivälle joku yks talon ulkopuolismeno, niin se ei olis enää hauskaa. (Vastaaaja 5.)

Kaikilla haastatelluilla oli kokemus, että heidän taloudellinen tilanteensa ei rajoita harrastuksiin osallistumista tai muuten vapaa-ajan viettoa. Rahankäyttöön saatiin tarvittaessa ohjausta ja apua asumispalveluyksikön ohjaajilta tai läheisiltä.

Työtoimintaan osallistuminen. Haastatteluaineiston perusteella tärkeänä osana kohde-ryhmän arkeen kuului osallistuminen työtoimintaan. Töissä viihdyttiin pääsääntöisesti hyvin. Työtaitojen kehittämiseksi oli saatavilla tarvittavaa tukea ja kannustusta työkeskuksen ohjaajien tai työvalmentajien taholta. Osa vastaajista koki työtehtävien sisällön epätydyttäväksi. Eräs vastaajista puolestaan ilmaisi kokevansa erityisen suurta työniloa, koska hänellä oli mahdollisuus toteuttaa työn kautta itseään ja tuottaa muille ihmisille iloa.

Tai siis se tuntuu semmoselta isolta lämmittävältä, että on päässyt tekemään taiteellista työtä, josta nauttii. Tekemillään tuotteilla voi tuottaa muille hyvää mieltä. (Vastaaaja 5.)

Muutamalla vastaajalla oli jo takanaan pitkä työhistoria samassa työpaikassa. Toinen haastateltava koki sen hyvänä turvallisena ratkaisuna ja toinen puolestaan kaipasi uusia tuulia.

Mä tykkään käsitöistä aika paljon...mut mä oon ajatellu että mä nyt lopetan, mä oon ollu 12 vuotta siel kutomos töissä, niin nyt vähän vaihtelua! (Vastaaaja 6.)

6.2 Vaikuttaminen

Päätöksentekijänä omassa elämässä. Kaikki haastateltavat kertoivat saavansa vaikuttaa ja tehdä omassa elämässään päätöksiä liittyen arjen valintoihin. Useimmat haastatelta-

vista tiedostivat kuitenkin tuen tarpeensa päätöksenteossa erityisesti suurempien ratkaisujen tekemisessä, esimerkiksi tulevaisuuden suunnittelussa, ja kertoivat saavansa tukea siihen sekä asumispalveluyksikön ohjaajilta että läheisiltä.

Puhu suunnitelmista ohjaajien kanssa. Yksi, itse tekee päätökset. (Vastaaja 2.)

Ja kyllähän mä täältäkin saan tukea, täältä näiltä ohjaajilta. Sitä vartenhan ne ohjaajat on täällä, et ne ohjaa. Mä voin sanoa näistä ohjaajista, että mä oon saanu niiltä tosi ison tuen. (Vastaaja 3.)

Osallistuminen päätöksentekoon yhteisissä asioissa. Haastatteluaineiston perusteella kaikki asukkaat kokivat, että heillä on mahdollisuus vaikuttaa talon yhteisiin asioihin. Kaikki haastateltavat mainitsivat viikoittaisen asukaspalaverin paikkana, jossa heille jaetaan tietoa ymmärrettävässä muodossa, ja jossa on mahdollisuus osallistua asumispalveluyksikön yhteisen toiminnan suunnitteluun sekä asumispalveluyksikön arjen pelisäännöistä ja käytännön asioista neuvotteluun. Asukaspalaverin ilmapiiriä kuvailtiin mukavaksi ja sellaiseksi, että siellä uskalletaan tuoda mielipiteensä julki.

X:n (asumispalveluyksikön nimi) asioista päättää asukkaat yhdessä ohjaajan kanssa alhaalla (Vastaaja 1).

Ja sitte ohjaajan kanssahan yhdessä me asukkaat niitä yhteisiä sääntöjä laaditaan (Vastaaja 3).

Kokous meen maanta, mitä tekee viikonloppuna (Vastaaja 4).

Meillä on aina se palaveri maanantaisin. Kyllähän siinä saa olla niinku tavallee, et halutaaks me, et jos on, et onhan tietysti niitä päiviä, niitä meidän viikko-ohjelmia...sitten jotain niinku talon ulkopuoleista meininkiä jossain, niin kyllähän me se, kyllä me sillä tavalla saadaan vaikuttaa sanomalla että halutaaks me sinne vai eiks me haluta sinne, jos on musiikkitapahtuma tai joku. (Vastaaja 5.)

6.3 Kuuluminen yhteisöihin

Osallisuutta tukeva vuorovaikutus asumispalveluyksikössä. Merkittävä asukkaiden osallisuutta edistävä tekijä vaikuttaa haastatteluaineiston perusteella olevan asumispalveluyksikön ilmapiiri, jonka haastateltavat kokivat turvalliseksi ja luottamukselliseksi. Hyvää ilmapiirin muodostumiseen vaikutti niin asukkaiden ja ohjaajien välinen kuin asukkaiden keskinäinen vuorovaikutus ja kommunikaatio.

Ohjaajien ja asukkaiden välinen vuorovaikutus oli kaikkien vastaajien mielestä luottamuksellista. Asukkaat kokivat voivansa ilmaista vapaasti mielipiteensä ohjaajille ja kertoivat uskaltavansa puhua ohjaajille myös arkaluontoisemmista asioistaan. Haastatelluilla oli kokemus, että ohjaajat kunnioittavat, kuuntelevat ja ymmärtävät heitä mahdollisista kommunikaatiovaikeuksista huolimatta. Asiakassuhteen luottamuksellisuutta kuvattiin muun muassa seuraavasti:

Tottakai voi kertoa vaikeitakin asioita ohjaajille, koska onhan niillä vaitiolovelvollisuus ettei ne kerro niitä ulkopuolisille ihmisille tai muille asukkaille mun asioista (Vastaaja 3).

Ihan hyvät välit kaikkiin ohjaajiin, että voi luottaa (Vastaaja 7).

Vertaissuhteista puhuttaessa nousi esiin asukkaiden kesken pääsääntöisesti vallitseva hyvä yhteishenki. Suhteista muihin asukkaisiin kysyttäessä kertoivat haastateltavat tulevansa kaikkien muiden kanssa vähintään muodollisen hyvin toimeen. Osa vastaajista piti muita asukkaita tärkeimpinä kavereinaan. Kaikki haastatteluun osallistujat kokivat itsensä joka tapauksessa tärkeiksi asumisyhteisön jäseniksi.

Asukkaat juttelee alakerrassa rennosti (Vastaaja 2).

Kaverit – no nää tietysti tää meidän poppoo...Ihan samanarvoisii et ei oo mitään semmosii best...ei oo mitään niinku semmosii bestiksii että kun mä oon sun kaveri niin mä en o ton kaveri. Mieluummin mä on kaikkien kaveri ettei kenellekään tuu semmosta niinku syrjimisoloo. (Vastaaja 5.)

Joo täällä ei o paljon riitoja täällä kellään ja no joskus joku vähän purnaa muttei mitään...Tääl on ihan erilainen henki, yhteishenki ku X:ssa (aikaisemman asumis-palveluyksikön nimi). (Vastaaja 6.)

Haastateltavat pohtivat myös omaa osuuttaan hyvän ilmapiirin rakentamiseksi ja tunnistivat niitä sosiaalisia taitoja, joita jokaiselta vaaditaan kunnioittavan ja luottamuksellisen ilmapiirin rakentamiseksi, jossa jokainen asumisyhteisön jäsen hyväksytään omana itsenään. Toisia asukkaita huomioitiin kyselemällä kuulumisia ja kaikilla haastatelluilla oli myös kokemus, että muut asukkaat ovat kiinnostuneita heidän voinnistaan ja asioistaan. Asukkaiden kesken näytti vallitsevan sellainen perusluottamus, että myös toisten satunnaiset mielialan vaihtelut sallittiin ja ymmärrettiin. Useammassa haastattelussa nousi esiin asukkaiden pitkä yhteinen historia, jonka aikana keskinäiset suhteet ovat rakentuneet aina kouluajoista lähtien.

No joittenkin kanssa on vähän helpompaa olla. Se aina vähän riippuu sen asukkaan mielentilasta. (Vastaaja 3.)

No jos mä sanon jotain niinku vastaan, niin täytyy vähän miettiä että millä tavalla mä sen niinku kuvioin, että se vastapuoli ei oo silleen, et mitä sä sanoit mulle tai siis suutu tai raivostu. Siis mä yritän, yleensä mietin tarpeeks kauan miten mä sen vastasanan niinku laitan, mihin muotoon mä laitan sen. (Vastaja 5.)

No oon ystävällinen ja avulias ja vähän semmonen, vähän hoiva-avustaja ammatti...mä mielellään teen kun mulla on tämmönen ammattiki (Vastaja 6).

Välillä tunnelma asumispalveluyksikön yleisissä tiloissa koettiin levottomaksi, mutta kukaan haastatelluista ei kuitenkaan kokenut tällaisinaan hetkinä oloaan turvattomaksi. Hyvänä ratkaisuna tällaisessa tilanteessa pidettiin vetäytymistä oman kodin rauhaan.

Koska se on tosi raskasta, jos on vaikka työpäivä takana ja on oikein väsynyt ja ei jaksa oikein semmosta hälinämeteliä, niin sit mä vetäydyn omaan huoneeseen (Vastaja 3).

Muut sosiaaliset suhteet. Merkityksellisiä ihmissuhteita asumispalveluyksikön vertais-suhteiden sekä ohjaajiin luotujen luottamuksellisten asiakassuhteiden rinnalla edustivat suhteet vanhempiin, sisaruksiin, muihin sukulaisiin sekä ystäviin. Jokainen haastateltava mainitsi ainakin jonkin läheisen ihmisen ja itselleen tärkeän yhteisön, kuten perheen, johon kuuluu asumispalveluiden ulkopuolella. Useampi haastateltu koki jäsenyyttä myös harrastusryhmäänsä. Kukaan haastatelluista ei kertonut kokeneensa yksinäisyyttä ja kaikki haastatellut vaikuttivat olevansa tyytyväisiä sosiaalisten suhteidensa verkostoon ja ystävyysuhteiden määrään. Vastauksissa nousi esiin myös yksilölliset erot sen suhteen, kuinka aktiivista on omasta aloitteesta ja tarpeista käsin ystävyysuhteiden hankkiminen ja ylläpito ollut.

Ja sit on kaikkia muita eri yhteisöistä. Mä oon ollut monissa paikoissa, kouluissa ja sellaisissa niin...Muita kavereita ympäri pitäjiä melkein. (Vastaja 5.)

Työyhteisön rooli. Työpaikan ilmapiiriä kuvailtiin pääsääntöisesti viihtyisäksi ja kannustavaksi. Erityisen hyvin viihtyivät töissä ne haastatellut, jotka osallistuivat tuettuun työtöimintaan, ja kuuluminen ns. tavalliseen työyhteisöön vaikutti merkitsevän heille erityisen paljon. Haastatellut kokivat itsensä työyhteisön täysivaltaisina jäseninä, mutta työstä maksettavasta korvauksesta puhuttaessa kerrottiin myös epätasa-arvoisuuden kokemuksesta:

Se on semmonen apuraha... (Vastaja 6).

7 Johtopäätökset

Tutkielmamme tulosten perusteella sekä asumispalveluyksikön tilaratkaisut, arjen toimintatavat, että yhteisön jäsenten välinen vuorovaikutus sisältävät pääsääntöisesti asukkaiden osallisuutta mahdollistavia elementtejä. Osallisuutta edistävät tekijät olivat ennen kaikkea niin asukas- kuin ohjaajalähtöisesti hyvään vuorovaikutukseen ja ilmapiiriin liittyviä. Toimintaan ja päätöksentekoon osallistumista tai yhteisöön kuulumista rajoittavat tekijät ovat asukkaiden kokemukseen perustuen vähäiset. Osallisuutta rajoittavat tekijät liittyivät ohjaajien resursseihin – tuen tai ohjaajien huomion tarve koettiin osittain suuremmaksi kuin henkilöstöresurssit antavat myöden. Osallisuutta rajoittavana yhteiskunnallisena tekijänä nousi tutkielman aineistosta esiin kehitysvammaisten työntekijöiden heikot työllistymismahdollisuudet ja työn arvostuksen puute, joka näkyy palkkauksessa.

Peilattaessa tuloksia niihin toimintavalmiusteorian osa-alueisiin, jotka valitsimme tutkimuksen kohteeksi, vaikuttaa asumispalveluyksikkö tarjoavan kaiken kaikkiaan sellaiset fyysisesti, psyykkisesti ja sosiaalisesti esteettömät puitteet, jotka tukevat hyvin asukkaiden toimintavalmiuksien rajoitteita edistääkseen heidän hyvinvointiaan. Toimintavalmiuksien teorian mukaan hyvinvointi koostuu sisäisten kykyjen ja ulkoisten puitteiden kohtaamisesta, ja olennaista tässä on valinnanvapaus. (Nussbaum 2011: 18–25.) Tarjoituksenmukaisten ulkoisten puitteiden tarjoaminen ja valinnanvapaus vaikuttaa asumispalveluyksikössä toteutuvan hyvin, ja asukkaiden sisäisen kyvykkyyden rajoitteita kompensoi ohjaajien ammattitaito. Asukkaiden aktiivinen liittyminen myös muihin lähiyhteisöihin, kuten perhe, työ -ja harrastusyhteisöihin, vaikuttaa lisäävän heidän hyvinvointiaan.

Nivala – Rynänen (2013) mukaan osallisuuden toteutumisen ehtona on, että yhteisö tarjoaa toimintamahdollisuuksia ja yksilö hyödyntää niitä osallistumalla yhteisön elämään. Osallistuminen yhteiseen toimintaan voi vahvistaa yhteisöllisiä suhteita ja yhteisöön kuulumisen tunteita. (Nivala – Rynänen 2013: 27–32.) Haastateltujen asukkaiden kokemusten perusteella työntekijöiden aktiiviseen tuen periaatteita noudattava, itsemääräämisoikeutta kunnioittava ohjaustyyli, edisti jokaisen asukkaan yksilöllistä osallistumista arjen toimintaan. Asukkaille vaikutti tarjoutuvan mahdollisuus myös kehittää osallistumisvalmiuksiaan, koska heitä ohjattiin ja tuettiin mahdollisimman itsenäiseen suoriutumiseen arkielämän hoidossa, tukien muutosta ja kasvua ja tarjoten mahdollisuuden

myös positiiviseen riskinottoon. Asukkaiden kertomuksista nousi esiin myös heidän kykynsä tunnistaa ja hyväksyä oma tuen tarpeensa, ja halu ottaa vastaan tukea ja ohjausta niin toiminnan kuin omaa elämää koskevien päätösten teon suhteen.

Asumispalveluyksikössä tarjolla olevat niin yksilölliset kuin yhteisölliset osallistumismahdollisuudet näyttivät kohderyhmän näkökulmasta mielekkäiltä ja heidän tarpeitaan vastaavilta. Yhteisten mielenkiinnon kohteiden löytämistä vapaa-ajan vieton suhteen edesauttoi varmasti se, että palvelunkäyttäjät elivät keskenään suurin piirtein samaa ikä- ja elämänvaihetta. Myös asumispalveluyksikön tilaratkaisut mahdollistivat yhteisölliseen toimintaan, kuten spontaaniin vapaa-ajan viettoon yhteisissä tiloissa, osallistumisen. Tärkeä huomio oli se, että yhteisön toimintaan osallistuminen perustui asukkaiden kokemuksen mukaan aina vapaaehtoisuuteen. Asumispalveluyksikkö ei edusta perinteistä ryhmäkoti-asumista vaan pikemminkin voidaan puhua asuntoryhmästä, jossa jokaisella asukkaalla on oma huoneisto ja huoneistoihin liittyvät yhteistilat, joita henkilö voi halutessaan käyttää. Tämän tyyppinen asumismuoto turvaa kehitysvammaiselle ihmiselle samanaikaisesti yksityisyyden ja tarjoaa mahdollisuuden vuorovaikutukseen ja sosiaaliseen liittymiseen toisten ihmisten kanssa (Hintsala – Seppälä – Teittinen 2008: 230). Haastatelluille asukkaille omalla kodilla, ei pelkästään omalla huoneella, olikin suuri merkitys yksityisyyden ja oman rauhan takaamiseksi, yhteisöllisten toimintamahdollisuuksien ja sosiaalisten vuorovaikutusmahdollisuuksien rinnalla.

Kiilakosken (2007) mukaan tarkasteltaessa osallisuutta yksilön ja yhteisön suhteena on huomioitava ne velvollisuudet, jotka sisältyvät osallisena oloon. Aito osallisuus sisältää myös todellisen vastuun saamista ja kantamista oman, toisten ja koko yhteisön toimintakyvystä sekä sitoutumista toimintaan yhteisten asioiden parantamiseksi. (Kiilakoski 2007: 14.) Tutkielmamme tulosten perusteella asumispalveluyksikön yhteisten asioiden hoito ja päätöksenteko toteutuivat asukasdemokratian hengessä. Asumispalvelun käyttäjät oli osallistettu vaikuttamaan yhteisiin asioihin, ja toiminnan suunnittelussa sekä päätöksenteossa koskien asumispalveluyksikön yhteisiä pelisääntöjä, toteutui jaetun asiantuntijuuden -periaate. Jaetussa asiantuntijuudessa hyödynnetään tasavertaisesti palvelunkäyttäjien kokemustietoa ja työntekijöiden ammatillista osaamista, jolloin työntekijät luopuvat vallastaan ja jakavat vastuuta myös palvelunkäyttäjille. Toimivaksi käytännöksi ja vastuunjakamisen foorumiksi asumisyhteisössä oli muodostunut viikoittainen asukas-palaveri, johon osallistumiseen kaikki asukkaat olivat hyvin sitoutuneet. Sitoutumista tähän tapaamiseen on varmasti lisännyt palvelunkäyttäjien kokemukset siitä, että heidän

esittämänsä mielipiteet ja toiveet ovat tulleet huomioiduiksi. Asukaspalaveriin osallistumista näytti vahvistavan myös kokouksissa vallitseva ilmapiiri, joka tuki mielipiteen ilmaisuun. Asumisyhteisön jäsenet kokivat saavansa asukaspalaverissa tai sen jälkeen myös tarpeeksi aikaa päätöksentekoon ja vaihtoehtoisten kommunikaatiomenetelmien tarve oli huomioitu ottamalla käyttöön asukaspalaverissa picto-kuvakortit puhekommunikaation tueksi. Näin ollen asumispalveluyksikön työntekijät takasivat sen, että kaikki asukkaat saivat ymmärrettävässä muodossa tietoa päätöksenteon tueksi.

Tutkielmamme tulosten punaisena lankana ja toimintaa tarkasteltaessa osallisuuden – erityisesti yhteisöön kuulumisen näkökulmasta – voidaan havaita, että asumispalveluyksikössä vallitseva yksilöllisyyttä kunnioittava yhteisöllinen ilmapiiri luo hyvät edellytykset osallisuuden toteutumiselle. Asumisyhteisön ilmapiiri näyttäisi täyttävän ne tunnusmerkit, joilla Kiilakoski (2007:13) määrittelee osallisuutta yksilön näkökulmasta; oikeutta arvokkuuteen ja omaan identiteettiin osana perhettä tai sitä muistuttavaa yksikköä, ryhmää, yhteisöä, yhteiskuntaa tai ekosysteemiä. Tulosten perusteella asumispalveluyksikön jäsenet pitivät toisiaan tasavertaisina, luotettavina ja arvostivat toisiaan. Myös suhteet ohjaajiin olivat luottamuksellisia ja turvallisia. Kaikki asumisyhteisön jäsenet kokivat tulevaisuutta huomioiduiksi, kuulluiksi ja ymmärretyiksi. Kun ihminen kokee kuuluvansa ja olevansa olennainen osa tällaista yhteisöä, se tukee hänen identiteettinsä rakentumista ja edistää osallisuuden kokemuksia. Arjessa osallisuuden voi tuntea voimaannuttavana, omakohtaisena kokemuksena. (Rouvinen-Wilenius – Koskinen-Ollonqvist 2011: 50). Yhteisöön kuulumisen, johon kuuluu huomioon otetuksi tuleminen ja kokemusten jakaminen muiden kanssa, on keskeinen näkökulma osallisuuden määrittelyssä myös Nivala – Ryytäsellä (2013). Heidän mukaansa osallisuus on lopulta toisten kanssa olemista ja suhteiden muodostamista sekä näistä saatuja kokemuksia. (Nivala – Ryytänen: 10–30.)

Asumisyhteisön jäsenten välillä vallitsevaa hyvää ja osallisuutta tukevaa vuorovaikutusta ei voida pitää itsestäänselvyytenä, sillä Hintsala ym. (2008) mukaan kehitysvammaisten ryhmämuotoisessa asumisessa ryhmädynaamiset ongelmat ovat yleisiä. Asuintoverin käyttäytymistä voidaan pitää esimerkiksi häiritsevänä tai pelottavana. (Hintsala ym. 2008: 222.) Tutkielman tulosten perusteella asukkailla ei ollut vastaavia kokemuksia eikä toisten asukkaiden mahdollinen haastava tai väkivaltainen käytös noussut esiin haastattelussa. Silloin tällöin koettu levoton ilmapiiri yhteisissä tiloissa ei aiheuttanut kenellekään haastatelluista varsinaisesti turvattomuuden tunteita, vaan pikemminkin haastateltavat suhtautuivat ymmärtäväisesti muiden asumisyhteisön jäsenten satunnaisiin tunteenpurkauksiin. Toimivien ja luottamuksellisten vertaissuhteiden syntymisen taustalla

vaikutti selkeästi sekä asumisyhteisön jäsenten pitkä yhteinen historia, että asumispalveluyksikön ohjaajien onnistuminen asukkaiden keskinäisen vuorovaikutuksen ja ryhmäprosessien tukemisessa. Kivistön (2014: 84) määrittelemä osallisuus, joka näyttäytyy yksilöllisyyden ja yhteisöllisyyden samanaikaisena tunnistamisena, tunnustamisena ja huomioonottamisena, vaikuttaa tutkielman tulosten mukaan toteutuvan asumispalveluyksikön työntekijöiden toimesta hyvin.

8 Pohdinta

Tässä opinnäytetyössä tarkastelimme aikuisten kehitysvammaisten ihmisten osallisuuden kokemuksia Rinnekoti-Säätiön asumispalveluyksikössä osallistumisen, vaikuttamisen ja yhteisöihin kuulumisen kautta. Tavoitteenamme oli selvittää, mitkä tekijät rajoittavat ja mitkä edistävät asukkaiden osallistumista arjen toimintaan ja päätöksentekoon sekä yhteisöihin kuulumista. Tutkimusprosessissa noudatimme hyvää tieteellistä käytäntöä ja tutkimuksiin liittyviä yleisiä periaatteita. Luotettavuuden varmistimme pohtimalla tehtyjä ratkaisuja eettisyyden näkökulmasta, toimimalla avoimesti ja rehellisesti ja noudattamalla huolellisuutta tutkielman tekemisessä. Olemme pyrkineet tulosten kriittiseen tarkasteluun ja totuudenmukaiseen raportointiin. Tutkijatriangulaatio toteutui kaikissa tutkimuksen teon vaiheissa. Haastateltavien parhaan mahdollisen anonymiteetin säilyttämiseksi emme mainitse nimeltä tässä opinnäytetyössä tutkielmamme asumispalveluyksikköä.

Opinnäytetyön sanotaan olevan oppimistehtävä, ja sen kirjoittaminen on prosessi. Tämä pitää täysin paikkansa tässäkin tapauksessa. Suurimmaksi haasteeksi meille osoittautui osallisuus-käsitteen monitulkintaisuus ja se, että siitä ei ole olemassakaan täsmällistä määritelmää. Vaikka esittämämme määritelmän kaltainen osallistumisen, vaikuttamisen ja yhteisöihin kuulumisen jaottelu osallisuuden määrittelyssä ei suinkaan ole oma ajatusemme eikä ainoa laatuaan, saattaa perustelujemme vähäisyys edellä mainittuun jakoon syödä luotettavuutta. Monessa tutkielman teon vaiheessa koimme aihepiirin rajauksen haasteelliseksi. Tässä lopullisessa versiossa olemme joutuneet tiivistämään monia teemoja, jotka ovat oleellisia kehitysvammaisten kanssa tehtävässä työssä, esimerkkinä aktiivinen tuki ohjaustyössä.

Teemahaastattelu puolsi paikkaansa saada asiakkaiden ääni – eli kehitysvammaisten ihmisten oma näkemys – kuuluviin. Laadimme teemahaastattelun, johon valitsimme toimintavalmiuksien teoriasta ne valmiudet, joihin osallisuus kiteytyy parhaiten, ja joista voimme rakentaa teemat, jotka sopivat tutkimuskysymyksiimme. Haastattelusta olisi myös todennäköisesti muodostunut liian pitkä ja raskas haastatteluille, jos olisimme laatineet kysymyksiä kaikista Nussbaumin listan toimintavalmiuksista. Ymmärrämme kuitenkin, että kokonaisen teorian pilkkominen osiin saattaa vaikuttaa luotettavuuteen ja yleisesti uskottavuuteen.

Haastattelun ongelma tieteellisen luotettavuuden kannalta on se, että on vaikea arvioida, kuinka hyvin kysymyksemme lopulta mittasivat asukkaiden osallisuuden kokemuksia, kuinka paljon johdattelimme heidän vastauksiaan ja kuinka paljon vastauksissa esiintyi halua kertoa, mitä meidän oletettiin haluavan kuulla. Ennen haastattelujen toteuttamista pohdimme paljon sitä, mikä on tutkielman luotettavuuden kannalta paras vaihtoehto – että me molemmat opinnäytetyön tekijät haastattelemme asukkaat yhdessä, erikseen, jaamme haastattelut keskenämme vai että meistä toinen, joka ei tunne asukkaita entuudestaan haastattelee yksin kaikki asukkaat. Päädyimme haastattelemaan yhdessä kaikki tutkimushaastatteluun suostuneet asukkaat. Jälkikäteen arvioituna tämä ratkaisu oli toimiva, sillä toisen haastattelijan tuttuus tuntui luovan haastattelutilanteesta asukkaille turvallisen, kun puolestaan tuntemattoman haastattelijan läsnäolo toi tilanteeseen tietynlaista vakavuutta. Se myös mahdollisesti sulki pois asukkaiden tarpeen tuottaa tutulle haastattelijalle häntä miellyttäviä vastauksia. Toisen haastattelijan aikaisempi kokemus tutkielmaan osallistujien kanssa työskentelystä helpotti huomattavasti kommunikoinnin ja vuorovaikutuksen rakentamista itse haastattelutilanteessa. Muutaman osallistujan kohdalla harkitsimme Talking Mats -keskustelumaton käyttöönottoa kommunikaation tueksi haastattelutilanteeseen, mutta luovuimme kuitenkin ajatuksesta, sillä tutkielman tekijöistä kumpikaan ei hallinnut menetelmää entuudestaan tarpeeksi hyvin, jotta se olisi palvellut tarkoitustaan. Menetelmään perehtyminen ja osallistujien perehdyttäminen siihen ei ollut realistista tämän opinnäytetyön aikataulun puitteissa.

Tutkielmamme on yhtä asumispalveluyksikköä käsittelevä tutkimus ja siinä kerättyä tietoa voidaan hyödyntää lähinnä kyseisen asumispalveluyksikön toiminnan arvioinnissa ja kehittämisessä. Tulosten perusteella onnistuimme saamaan sitä tietoa, mitä haimmekin, mutta tuloksissa näkyy tietenkin meidän omat rajauksemme ja näkökulmamme osallisuuteen. Tutkielmamme tarpeellisuuden kannalta olisi ollut hedelmällistä, jos asumispalveluyksiköstä olisi ilmennyt joitain selkeitä epäkohtia, joiden perusteella olisimme voineet

antaa kehittämideoita asukkaiden osallisuuden vahvistamiseksi. Asumispalveluyksikössä vaikuttaa vallitsevan osallisuutta ja yhteisöön kuulumista hyvin rakentava ja tukeva vuorovaikutus – asukkaiden suhde ohjaajiin on luottamuksellinen ja asukkaiden kesken vallitsee hyvä yhteishenki. Kaikki haastateltavat kokivat olevansa tärkeä osa asumisyhteisöä, ja he huomioivat toisiaan arjessa. Jokaisella haastatteluun osallistuneella oli myös jokin tärkeä yhteisö, yleensä perhe tai harrastusryhmä, asumisyhteisön ulkopuolella. Mielekkääksi koetut sosiaaliset suhteet – ja niiden tuottamat yhteenkuuluvuuden tunteet – on merkittävä tekijä haastateltujen asukkaiden hyvinvoinnin kannalta, sillä kuten Seppälä (2010: 197–198) toteaa, on kunniallisten ja mielekkäiden sosiaalisten roolien puuttuminen omassa asuin- ja toimintaympäristössä yksi merkittävimmistä pahoinvoinnin syistä.

Tutkielman tulosten perusteella asumispalvelun käyttäjillä on säilynyt vapaus itse säädellä osallistumisensa tasoa. Vaikutusmahdollisuuksien suhteen asukkaiden kertomuksista ei noussut esiin näennäisosallisuuden kokemuksia, vaan he kokivat saavansa aidosti päättää omista ja yhteisön asioista. Kukaan haastatelluista ei toisaalta kertonut myöskään kokevansa, että häntä olisi osallistettu liikaa asumispalveluyksikön toiminnan kehittämiseen. Haastatellut asukkaat vaikuttivat olevan tyytyväisiä tämän hetkisiin vaikutusmahdollisuuksiinsa. Kehittämideana palvelunkäyttäjien aseman vahvistamiseksi asumiseen liittyvässä päätöksenteossa, nousi mieleemme ajatus halukkaiden asumispalvelun käyttäjien mukaan ottamisesta henkilökunnan rekrytointiin.

Muutama haastatelluista asukkaista ilmaisi ohjaajien resurssien jakamisen, erilaisten työtehtävien ja asukkaiden kesken, rajoittavan jonkin verran heidän osallistumismahdollisuuksiaan erilaisiin arkisiin toimintoihin. Tämän tilanteen parantamiseksi voitaisiin asumispalveluyksikön ohjaajien resurssien jakamista miettiä uudelleen, ja mahdollisesti kohdentaa ohjaajien tukea työvuoroja muokkaamalla entistä paremmin asukkaiden tarpeita vastaaviksi. Tähän asukkaiden kokemukseen, että tukea ja ohjausta ei ole aina saatavilla, liittyy myös uhka entistä niukemmista henkilöstöresursseista tiukentuvan taloustilanteen vuoksi. Asumispalveluiden kilpailutus saattaa johtaa säästöihin, jotka vaikuttavat suoraan asumispalveluiden käyttäjien elämään ja vaarantavat palvelujen laadun. Ohjaajien riittävä tuki on tarpeellista tai välttämätöntä kehitysvammaisten ihmisten osallisuuden toteutumiseksi, joten on mahdollista, että asumispalveluissa nyt hyvin toteutuva osallisuus on uhattuna tulevaisuudessa.

Kehitysvammaisten työn arvostus – tai sen puute – on yhteiskunnallinen ongelma, joka ei ainakaan suoraan liity asumispalveluysikköön. Vaikka asumispalveluysikössä osallisuus toteutuisi hyvin, yhteiskunnan tasolla työelämäosallisuus ei toteudukaan enää niin hyvin. Kehitysvammaisten ihmisten heikko työllistyminen palkkatöihin on tunnettu tosiasia, ja kehitysvammaisten ihmisten tasa-arvoisen aseman edistäminen työmarkkinoilla on otettu useamman käynnissä olevan valtakunnallisen kehittämishankkeen tavoitteeksi.

Palveluntarjoajan näkökulmasta tutkielman tulokset näyttävät positiivisilta, sillä asumispalveluysikön työntekijät vaikuttavat toteuttavan Rinnekoti-Säätiön toimintaa ohjaavia arvoja – lähimmäisyys, asiantuntijuus ja hyvä elämä – asumispalveluysikön arjessa. Tutkielmamme tulokset vahvistavat käsitystä siitä, että asumispalveluiden työntekijöiden merkitys kehitysvammaisille asumispalvelun käyttäjille on hyvin suuri – niin osallisuuden vahvistamisessa kuin yleisen hyvinvoinnin kannaltakin. Työntekijöiden työhyvinvoinnista huolehtiminen ja kouluttautumisen tukeminen ovat asioita, joihin kannattaa panostaa jatkossakin. Jatkotutkimuksen aiheena olisi mielenkiintoista täydentää tämän tutkielman tuloksia asumispalveluysikön työntekijöiden näkemyksillä osallisuudesta – miten työntekijät kokevat asumispalvelun käyttäjien osallisuuden toteutuvan ja minkälaisia mahdollisuuksia tai haasteita heidän mielestään liittyy asukkaiden osallisuuden vahvistamiseen.

Lähteet

Björklund, Liisa – Sarlio-Siintola, Sari 2010. Inhimilliset toimintavalmiudet suomalaisessa hyvinvointipolitiikassa. Julkaisussa Hiilamo, Heikki – Saari, Juho (toim.): Hyvinvoinnin uusi politiikka – Johdatus sosiaalsiin mahdollisuuksiin. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu. 39–41.

Eriksson, Susan 2013. Laitoskulttuurista itsemääräämiseen. Tutkimus henkilökohtaisesta budjetoinnista vammaispalveluissa. Helsinki: Kehitysvammaliitto ry. Tutkimus- ja kehittämiskeskus Tutke. 5–9.

Eskola, Jari – Suoranta, Juha 2000. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino. 137.

Gretschel, Anu 2002. Kunta nuorten osallisuusympäristönä. Nuorten ryhmän ja kunnan vuorovaikutussuhteen tarkastelu kolmen liikuntarakentamisprojektin laadunarvioinnin keinoin. Jyväskylän yliopisto, Studies in Sport, Physical Education and Health. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. Saatavissa <https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/13503/9513912868.pdf?sequence=1>. Luettu 19.3.2016. 90–91.

Hakala, Katariina 2014. ”Kyllä ihmisoikeuksissa olis parantamisen varaa!” Itsenäisen elämän haasteita vammaispalveluissa. Kehitysvammaliiton tutkimuksia 9. Helsinki: Kehitysvammaliitto ry. 134.

Hintsala, Susanna – Ahlström, Marika 2011. Perustuuko asuminen tarpeisiin vai järjestelmien ylläpitämiseen? Terveys- ja hyvinvointilaitoksen raportissa Ripatti, Päivi (toim.): Kehitysvammaisten asuminen. Uusi reformi 2010-2015. Verkkodokumentti. <<https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/80019/654df847-a315-42e2-ab92-bebb8df864b7.pdf?sequence=1>>. Luettu 26.11.2015. 21.

Hintsala, Susanna – Rajaniemi, Mari 2011. Yksilökeskeinen suunnittelu syntyi puolustamaan tavallista elämää – katsaus historiaan. Teoksessa Konola, Kirsi – Kukkanen, Petri – Tiihonen, Petra (toim.): Aktiivinen tuki. Näkymiä tukea tarvitsevan henkilön osallisuuteen. Tampere: Kehitysvammaisten Palvelusäätiö. 32–33.

Hintsala, Susanna – Seppälä, Heikki – Teittinen, Antti 2008. Kehitysvammaista ihmistä eristävät asumisjärjestelyt. Teoksessa Hirvilampi, Tuuli - Laatu, Markku (toim.): Toinen vääräkirja. Lähikuvia sosiaalisista epäkohdista. Helsinki: Kelan tutkimusosasto. 222–223, 230.

Hirsjärvi, Sirkka – Hurme, Helena 1991. Teemahaastattelu. 5. painos. Helsinki: Yliopistopaino. 40–41.

Hirsjärvi, Sirkka – Hurme, Helena 2008. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Gaudeamus. 41, 139.

Hirsjärvi, Sirkka – Remes, Pirkko – Sajavaara, Paula 2010. Tutki ja kirjoita. Helsinki: Tammi. 161–164, 205.

Hämäläinen, Juha 2008. Nuorten osallisuus. Sosiaalipedagoginen aikakauskirja 9. Turku: Suomen sosiaalipedagoginen seura. 3–34.

Ilonen, Milla 2014. Vertaisarviointi viestii asukkaan kokemasta palvelujen laadusta. Suuntaaja 3/14. Aspa-säätiö. Verkkodokumentti. <<https://www.aspa.fi/sv/node/591>>. Luettu 1.12.2015.

Kairi, Tea 2009. Ihmistä kuuntelemalla ja yhdessä toimimalla kohti oikeudenmukaisia palveluja. Kehitysvammaliiton selvityksessä Harjajärvi, Minna – Kairi, Tea – Kuusterä, Kirsti – Miettinen, Sonja (toim.): Toimivatko kehitysvammaisten ja mielenterveyskuntoutujien asumispalvelut? Näkemyksiä palvelun käyttäjiltä ja niiden järjestäjiltä. Helsinki: Kehitysvammaliitto ry. 138, 139.

Karjalainen, Jarno – Raivio, Helka 2013. Osallisuus ei ole keino tai apuväline, palvelut ovat! Julkaisussa Era Taina (toim.): Osallisuus – oikeutta vai pakkoa? Jyväskylän Ammattikorkeakoulun julkaisuja 156. Verkkodokumentti. <http://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/64153/JAMKJULKAI-SUJA1562013_web.pdf?sequence=1>. Luettu 2.2.2016.

Kaski, Markus (toim.) – Manninen, Anja – Pihko, Helena 2012. Kehitysvammaisuus. Helsinki: Sanoma pro Oy. 15–16, 156, 329.

Kekki, Sanna – Konola, Kirsi – Marjamäki, Katja – Tiihonen, Petra 2011. Tulevaisuus omassa käsissä - Miten päämies itse johtaa oman elämänsä ja palvelujensa suunnittelua. Terveyden- ja hyvinvointilaitoksen raportissa Ripatti, Päivi (toim.): Kehitysvammaisten asuminen. Uusi reformi 2010-2015. Verkkodokumentti. <<https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/80019/654df847-a315-42e2-ab92-bebb8df864b7.pdf?sequence=1>>. Luettu 25.11.2015. 32–33, 37–38.

Kiilakoski, Tomi 2007. Johdanto: Lapset ja nuoret kuntalaisina. Gretschel, Anu – Kiilakoski, Tomi (toim.): Lasten ja nuorten kunta. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura julkaisuja 77. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto. 11–14, 17.

Kivistö, Mari 2014. Kolme ja yksi kuvaa osallisuuteen. Monimenetelmällinen tutkimus vaikeavammaisten ihmisten osallisuudesta toimintana, kokemuksena ja kielenkäyttönä. Väitöstutkimus. Rovaniemi: Lapin yliopisto. Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta. 36–57, 84.

Konola, Kirsi 2011. Johdanto. Teoksessa Konola, Kirsi – Kukkanieniemi, Petri – Tiihonen, Petra (toim.): Aktiivinen tuki. Näkymiä tukea tarvitsevan henkilön osallisuuteen. Tampere: Kehitysvammaisten palvelusäätiö. 5–6.

Laki kehitysvammaisten erityishuollosta 519/1977. Annettu Helsingissä 23.6.1977.

Lappalainen, Tiina 2014. Asiakkaiden osallistumisen edellytykset – yhteistä ymmärrystä etsimässä. Teoksessa Metteri, Anna – Valokivi, Heli – Ylinen, Satu 2014 (toim.): Terveys ja sosiaalityö. Jyväskylä: PS-kustannus. 84–85.

Leskelä, Leealaura 2006. Yhteisymmärrystä rakentamassa. Tapaustutkimus epäsymmetrisestä keskustelusta. Teoksessa Teittinen, Antti 2006 (toim.): Vammaisuuden tutkimus. Helsinki: Yliopistopaino. 81–82.

Lindqvist, Ann-Marie 2008. Delaktighet för personer med utvecklingsstörning i en forsknings- och omsorgskontext granskat ur ett medborgarperspektiv. Lisensiaatintyö. FSKC Rapporter 5/2008. Helsingfors: Finlandssvenska kompetenscentret inom det sociala området. 124.

Lindqvist, Ann-Marie 2014. Personer med utvecklingsstörning skapar och utövar sitt sociala medborgarskap - spänningsfält kring delaktighet. Doktorsavhandling. Mathilda Wrede-Institutets forskningsserie 1/2004. Helsingfors: Helsingfors universitet. Statsvetenskapliga fakulteten. Institutionen för socialvetenskaper. 9–10,13–19.

Nivala, Elina - Ryyänen, Sanna 2013. Kohti sosiaalipedagogista osallisuuden ideaalia. Sosiaalipedagoginen aikakauskirja 14. Turku: Suomen sosiaalipedagoginen seura. 9–28.

Nussbaum, Martha 2011. Creating capabilities. The human development approach. The Belknap press of Harvard university press. 18–25,31–45,123–128

Rinnekoti-Säätiö 2016a. Tietoa säätiöstä. Verkkodokumentti. Päivitetty 30.11.2014. <<http://www.rinnekoti.fi/fi/tietoa-saatiosta/>>. Luettu 23.11.2015.

Rinnekoti-Säätiö 2016b. RK-Asunnot. Verkkodokumentti. Päivitetty 6.4.2016. <<http://www.rinnekoti.fi/fi/palvelut/asuminen/rk-asunnot/>>. Luettu 9.5.2016.

Rouvinen-Wilenius, Päivi – Aalto-Kallio, Mervi – Koskinen-Ollonqvist, Pirjo – Nikula, Tuuli 2011. Osallisuus osana tasa-arvoa. Teoksessa Rouvinen-Wilenius, Päivi – Koskinen-Ollonqvist, Pirjo 2011 (toim.): Tasa-arvo ja osallisuus väylä terveyteen. Järjestöt suunnannäyttäjinä. Terveiden edistämisen keskuksen julkaisuja 9/2011.50. 50

Seppälä, Heikki 2010. Hoivan ja asumisen välimaastossa. Pohdintoja kehitysvammaisuuden kaksista kasvoista. Teoksessa Teittinen, Antti (toim.): Pois laitoksista! Vammaiset ja hoivan politiikka. Helsinki: Palmenia. 180–181,185,186,196–197.

Seppälä, Heikki – Rajaniemi, Mari 2013. Mitä kehitysvammaisuus on? Sosiaalinen näkökulma. Vernerinet.net. Verkkodokumentti. <<http://verneri.net/yleis/sosiaalinen-nakokulma>>. Luettu 2.2.2016.

Sosiaali- ja terveysministeriö 2016. Vammaislainsäädännön uudistus. Verkkodokumentti. <<http://stm.fi/vammaislainsaadannon-uudistus>>. Luettu 13.5.2016.

Sosiaali ja terveysministeriön julkaisuja 2010:4. Vahva pohja osallisuudelle ja yhdenvertaisuudelle. Suomen vammaispoliittinen ohjelma VAMPO 2010-2015. <http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=1087414&name=DLFE-12157.pdf>. Luettu 25.11.2015.

Suomen YK-liitto 2015. YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista ja sopimuksen valinnainen pöytäkirja. Verkkodokumentti. <http://www.ykliitto.fi/files/vammaisten_oikeudet_2016_net.pdf>. Luettu 27.9.2016. 4–7.

Särkelä-Kukko, Mona 2014. Osallisuuden eriarvoisuus ja eriarvoistuminen. Julkaisussa Jämsen, Arja – Pyykkönen, Anne (toim.): Osallisuuden jäljillä. Pohjois-Karjalan Sosiaaliturvayhdistys ry. 34–35,44.

Tuomi, Jouni – Sarajärvi, Anneli 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi. 96–97,109,110.

Työ- ja elinkeinoministeriö 2015. Hoito- ja palvelualan tila ja tulevaisuuden näkymät. TEM raportteja 3/2015. Verkkodokumentti. <https://www.tem.fi/files/41832/TEM-rap_3_2015_web_15012015.pdf>. Luettu 30.11.2015.

Vernerinet 2016a. Itsemääräämisoikeus. Verkkodokumentti. Päivitetty 5.2.2016. <<http://verneri.net/yleis/itsemaaraamisoikeus>>. Luettu 17.2.2016.

Vernerinet 2016b. Asuminen ryhmässä. Verkkodokumentti. Päivitetty 8.12.2015. <<http://verneri.net/yleis/asumisen-vaihtoehtoja>>. Luettu 9.5.2016.

Vesala, Hannu 2012. Kehitysvamma-alan lähityöntekijöiden ammatti-identiteetti ja työhyvinvointi. Seurantatutkimuksen väliraportti 10/2012. Helsingin Asu-Hanke. Verkkodokumentti. <<http://www.hel.fi/static/sote/vamty/asu/asu-valiraportti-2012-10.pdf>>. Luettu 28.11.2015. 3–5.

Viirkorpi, Paavo 1993. Osallisuus, yhteistyö, valta, muutos. Asuinalueen uusi suunnittelujärjestelmä. Helsinki: Suomen kuntaliitto. 22–24.

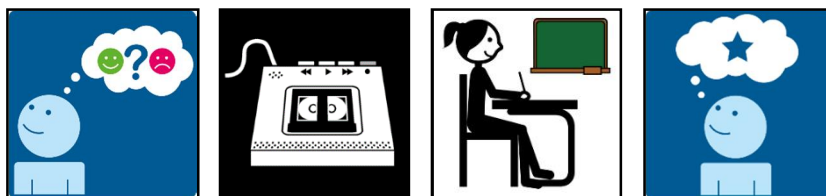
Vilka, Hanna 2015. Tutki ja kehitä. Jyväskylä: PS-kustannus. 124–127, 130.

Ympäristöministeriö 2016. Kehitysvammaisten asumisen ohjelma 2010 – 2015. Verkkodokumentti. Päivitetty 22.7.2016. <[http://www.ymparisto.fi/FI/Asuminen/Ohjelmat_ja_strategiat/Paattyneet_hankkeet/Kehitysvammaisten_asumisen_ohjelma_20102\(1711\)](http://www.ymparisto.fi/FI/Asuminen/Ohjelmat_ja_strategiat/Paattyneet_hankkeet/Kehitysvammaisten_asumisen_ohjelma_20102(1711))>. Luettu 27.9.2016.

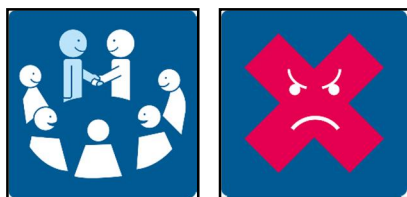
Woff, Jonathan - Reeve, Douglas 2015. Well-being and disadvantage. Julkaisussa (toim. Fletcher Guy) The Routledge handbook of Philosophy of Well-being. ProQuest ebrary. Web. 9 March 2016. 450–462.

Suostumus tutkimushaastatteluun

Minulle on selvitetty tämän asumispalveluja käyttävien kehitysvammaisten henkilöiden osallisuutta tutkivan opinnäytetyön tarkoitus ja tutkimuksessa käytettävät menetelmät. Minulla on ollut mahdollisuus esittää tutkimusta koskevia kysymyksiä ja saada kysymyksiini vastaukset.

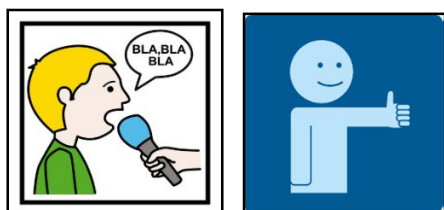
Olen tietoinen siitä, että tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista. Voin halutessani keskeyttää tutkimukseen osallistumisen milloin tahansa ilman että se vaikuttaa millään lailla saamiini palveluihin.

Tutkimusaineisto eli haastatteluvastaukset käsitellään luottamuksellisesti ja nimettömänä opinnäytetyössä.

Suostun osallistumaan haastatteluun, joka äänitetään. Nauhoite tuhoaan opinnäytetyön valmistuttua.

Päiväys _____

Allekirjoitus ja nimenselvennys _____

Metropolia Ammattikorkeakoulu
Sosionomi (AMK) -opiskelija
Terhi Neste

Metropolia Ammattikorkeakoulu
Sosionomi (AMK) -opiskelija
Juha Vironen

Teemahaastattelurunko

1) AISTIT, MIELIKUVITUS JA AJATTELU

- Mistä unelmoit? Miten voisit saavuttaa unelmasi?
- Voitko kertoa vapaasti ajatuksesi ja mielipiteesi? Kerro esimerkki.
- Minkälaisissa asioissa haluaisit kehittyä tai mitä uutta haluaisit oppia? Kannustetaanko sinua oppimaan uutta? Kerro esimerkki.
- Minkälaiset asiat tai tekeminen tuottavat sinulle iloa? Millaiset mahdollisuudet sinulla on harrastaa vapaa-ajallasi asioita, jotka tuottavat sinulle iloa?

2) KÄYTÄNNÖLLINEN PÄÄTTELY

- Mitä kuuluu mielestäsi hyvään elämään?
- Kuinka voit vaikuttaa omaan elämääsi?
- Miten osallistut oman elämäsi suunnitteluun ja päätöksentekoon? Kuka päättää sinua koskevista asioista?
- Miten osallistut asumispalveluyksikön yhteisen toiminnan suunnitteluun ja päätöksentekoon? Kuka päättää asumispalveluyksikön yhteisistä asioista?
- Saatko päätöksentekoon tukea halutessasi? Millaista tukea?
- Mikä estää sinua osallistumasta (asumispalveluyksikön nimi) arjen yhteiseen toimintaan?
- Mikä kannustaa sinua osallistumaan (asumispalveluyksikön nimi) arjen yhteiseen toimintaan?

3) YHTEENKUULUVUUS

- Miten viihdyt asumispalveluyksikössä? Minkälainen ilmapiiri (tunnelma) asumispalveluyksikössä yleensä on?
- Pidätkö itseäsi arvokkaana (tärkeänä) ja kuinka se näkyy?
- Kunnioittavatko toiset sinua ja kuinka se näkyy? Tuletko kuulluksi ja ymmärretyksi?
- Kuinka sinä huomioit toiset ihmiset?
- Minkälaista on vuorovaikutus (puhuminen & kuunteleminen) asumispalveluyksikössä sinun ja ohjaajien välillä?

-Minkälaista on vuorovaikutus asumispalveluyksikössä sinun ja muiden asukkaiden välillä?

4) HALLINTA, TYÖ- JA OMISTUSOIKEUS

-Mitä työpaikka tai työtoiminta merkitsee sinulle? Miten tärkeä osa arkielämää työ tai työtoiminta on sinulle?

-Millainen on työyhteisösi (ryhmä, jossa työskentelet)?

-Minkälaiset tilanteet työpaikallasi tai muuten työhösi liittyvät asiat koet haasteellisiksi (vaikeiksi)? Saatto näissä asioissa tai tilanteissa tukea joltakin? Millaista tukea?

-Oletko tyytyväinen työstäsi saamaan palkkaan/työosuusrahaan? Rajoittaako taloudellinen tilanteesi (raha, joka sinulla on käytettävissä) arjen valintojasi (kuluttamista ja osallistumista)?